

ΠΑΙΔΕΙΑ

και
ζωή

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1955

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

- Κινδυνεύει ή παιδεία μας ; 'Η Διεύθυνση
'Η «Γραμματική τής Νεοελληνικής» του Hubert Pernot Κ. Π. Καβάφης
'Η χρησιμοποίηση του άριστερου χεριού από τον μαθητή
στο σχολείο. Διάγνωση και παιδαγωγικά μέτρα ... Μαρία Παπαδάκη - Χουρδάκη
Διαβατικός σε σχολείο ενός «άλλου» πολιτισμού (II) ... Γ. Παπαχατζής
Πλάτωνος «Ευθύδημος» Β. Ν. Τατάκης
'Η έναντιωμένη άριστεροχειρία Vera Kovarsky
Βιβλιοκρισία — Περισσότερη εὐλάβεια στους κορυφαίους
μας πνευματικούς ανθρώπους Θεόδωρος Εύδης
Νέα βιβλία.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Ι. Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ, Στοά 'Αρσακείου

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΕΡΕΥΝΑΣ - ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Έκδίδεται την 1η εβδομάδα κάθε μηνός.

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Άρτοτινης 6. Τηλ. 71-135

Άλληλογραφία και ἐμβάσματα :

Ε. Π. Παπανούτσου, Άρτοτινης 6 — Αθήνας

Έτησία συνδρομή (άρχίζει την 1ην Ιανουαρίου):

Διά τὸ ἔτος 1955 δραχ. 75.

Τόμοι προηγούμενων ἐτῶν :

1947	ἄδελτος	δραχ.	75	πανόδελτος	δραχ.	95
1948	»	»	75	»	»	95
1949	»	»	75	»	»	95
1950	»	»	75	»	»	95
1951	»	»	75	»	»	95
1952	»	»	75	»	»	95
1953	»	»	75	»	»	95
1954	»	»	60	»	»	80

Τιμὴ τοῦ παρόντος τεύχους

Νοεμβρίου 1955 δραχ. 6

Διευθύνσεις σύμφωνα με τὸ ἄρθρον 6 § 1 τοῦ Α.Ν. 1092/1938:

Διευθυντής και ἐκδότης τῆς «Παιδείας»: Ε. Π. Παπανούτσος, Κατοικία: Άρτοτινης 6.
Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Π. Σαββίδης, Κατοικία: Β. Τζαφέρη 2.

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Μηνιαῖο Περιοδικὸ Μελέτης—Έρευνας—Διαφωτισμοῦ

ΕΤΟΣ Δ' — ΑΘΗΝΑΙ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1955 — ΤΕΥΧΟΣ 44

Κινδυνεύει ἡ παιδεία μας; *

Παρά τὴν αἰσιοδοξία ἐκείνων ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ τελειοποίηση ὠρισμένων τεχνικῶν μέσων (τύπου, κινηματογράφου, ραδιοφώνου, τηλεόρασης) δὲν εἶναι ἐπικίνδυνη γιὰ τὴν «παιδεία» (culture), νομίζομε πὼς εἶναι διάχυτο σὲ ὅλους μας τὸ αἶσθημα ὅτι αὐτὸς ὁ κίνδυνος ὑπάρχει πραγματικά.

Ἡ κυριαρχία τῆς «κατ' αἶσθησι» ἀντίληψης εἰς βάρος τῆς «διὰ μέσου τῶν ἐννοιῶν» σύλληψης τῶν ἀντικειμένων—ἡ βολικὴ παθητικότης στὴ θέση τῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς προσωπικῆς προσπάθειας (γιὰ ν' ἀναφέρομε μόνο αὐτὰ τὰ δύο μειονεκτήματα τῶν νέων τεχνικῶν μέσων) εἶναι σημεῖα ἀποφασιστικὰ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὰ παραμερίσει καμιὰ ποίηση καὶ καμιὰ ἐπιχειρηματολογία.

Θὰ μπορούσε ἴσως νὰ φέρει κανεὶς τὴν ἀντίρρηση ὅτι ὅχι τὰ ἴδια τὰ τεχνικὰ μέσα, ἀλλὰ ὁ τρόπος ποὺ τὰ μεταχειρίζομαστε ἔχει δυομενεῖς γὰ τὴν παιδεία μας συνέπειες. Ἀλλὰ πάντα ὑπάρχει τὸ ζήτημα: ἄραγε τὰ μέσα αὐτὰ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φύση τους δὲν προσφέρονται εὐκολὰ σὲ μιὰ τέτοια, κακὴ δηλαδή, χρῆσι;

Ὁ κίνδυνος λοιπὸν ὑπάρχει. Καὶ ὑπάρχει ὅχι μόνο γιὰ τὴν ἐκπαίδευση καὶ γιὰ τὰ ἔθνη, ἀλλὰ καὶ στὸν τομέα τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Αὐτὴ ἡ ἀποψη τοῦ προβλήματος δὲν τονίζεται ὅσο πρέπει στὶς σχετικὲς συζητήσεις. Ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰπωθεῖ χωρὶς περιστροφές: ὅτι ἡ πολιτικὴ προπαγάνδα μετὰ τὸν τρόπο ποὺ γίνεται, χάρι στὴ μοντέρνα τεχνικὴ, ἀποτελεῖ κίνδυνο σοβαρὸ γιὰ τὴν παιδεία. Ἡ πείρα τῶν χρόνων τοῦ πολέμου εἶναι παρούσα στὴ μνήμη ὅλων μας. Ἡ ἐκπληκτικὴ πρόοδος ποὺ πραγματοποιήθηκε στὸν τομέα τῆς τεχνικῆς τῶν μέσων τῆς «ομάδικῆς ὑποβολῆς» ἐπιτρέπει σήμερα στὸν κύριο τῶν μέσων τούτων (εἴτε κόμμα εἶναι αὐτὸς εἴτε τάξις εἴτε κράτος) νὰ δουλώνει τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ διαποτίζοντάς το (μετὰ τὴ βοήθεια τοῦ τύπου, τοῦ κινηματογράφου ἢ τοῦ ραδιοφώνου—ἰδίως τοῦ ραδιοφώνου) μετὰ ἰδέες πολιτικῆς ποῦ

* Περὶληψὴ μιᾶς ὁμιλίας ποὺ ἔγινε στὶς Rencontres Internationales τῆς Γενεύης κατὰ τὴ δημόσια συζήτηση τοῦ θέματος μέσα στὸ Théâtre de la Cour Saint Pierre (9 Σεπτεμβρίου 1955).

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ, 1955—19

ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ, ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΩΡΕΑ

ΗΜΕΡΟΜ.

ΑΡΙΘ.

άντιστοιχοῦν στο δικό του συμφέρον. Ἀλλ' ἀπὸ τὴν ὥρα πού μιὰ ὀλιγαρχία προσώπων ή κρατῶν θά ἔχει μόνη τὴ δύναμη νὰ στοχάζεται καὶ νὰ ἐνεργεῖ γιὰ λογαριασμό ὅλων, ή δημοκρατική κοινωνία, ἄνθος τῆς παιδείας μας, θά ἐξαφανιστεῖ γιὰ πάντα.

Ἐδῶ πρέπει νὰ κάνουμε μιὰ διευκρίνιση, γιὰ ν' ἀποτρέψουμε ἐνδεχόμενες παρεξηγήσεις. Δὲν ἀποβλέπομε σὲ καμιάν ὠρισμένη χώρα μέσα στο σύγχρονο κόσμο. Μιλοῦμε γενικά γιὰ τὶς ὁλέθριες συνέπειες τῆς πολιτικῆς προπαγάνδας. Αὐτὴ ή προπαγάνδα γίνεται ἀκόμη σήμερα ἀπὸ ὅλους σχεδὸν τοὺς μεγάλους λαοὺς καὶ σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς γωνιές τῆς γῆς μὲ τρόπο πού πολὺ συχνὰ ἔρχεται σὲ ἄκραν ἀντίθεση πρὸς ὅ,τι ὀνομάζουμε : ἀξιοπρέπεια τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας.

Καὶ τώρα τὸ ζήτημα : πῶς ν' ἀμυνθοῦμε ἀπέναντι στοὺς κινδύνους γιὰ τοὺς ὁποίους μιλοῦμε; — Γιὰ νὰ καταλήξουμε σὲ μιὰ θετική πρόταση, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι σύμφωνα μ' ἓναν ἀνοικτίρμονα νόμο πού διέπει τὴ ζωὴ, ὅπως καὶ τὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, τὸ κέρδος καὶ ή ἀπώλεια, τὸ ὠφέλιμο καὶ τὸ ἐπιζήμιο, τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ εἶναι πάντα συνυφασμένα τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. Ἐπομένως, ἀπὸ τὴ στιγμή πού πραγματοποιήσαμε σημαντικές προόδους μὲ τὴν τελειοποίηση τῶν τεχνικῶν μέσων στὸν τομέα τῆς διάδοσης τῶν ιδεῶν, ἔπρεπε νὰ περιμένομε ὅτι θά ἐπακολουθοῦσαν ἄλλο τόσο σημαντικές ζημιές.

Ὅμως ή Βιολογία μᾶς διδάσκει ὅτι σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς «ὁμοιόστασης» ὑπάρχουν μέσα σὲ κάθε ζωντανὸ ὄργανισμό δυνάμεις πού, ὅταν κλονίζεται ή ἰσορροπία του, ἐργάζονται γιὰ νὰ τὴν ἀποκαταστήσουν τὸ γρηγορώτερο. Τέτοιες δυνάμεις ὑπάρχουν καὶ στὸν πολιτισμὸ μας. Ὅταν ή πρόοδος, πού πραγματοποιεῖται ἀπότομα μέσα σὲ μιὰ περιοχὴ, ἀπειλεῖ τὴν ἰσορροπία τοῦ συνόλου, ἐκεῖνο πού ἔχομε νὰ κάνουμε εἶναι νὰ προσπαθήσουμε νὰ κινητοποιήσουμε, νὰ ζυπνήσουμε αὐτὲς τὶς δυνάμεις, γιὰ νὰ προλάβουμε τὴν καταστροφὴ.

Ἴδου λοιπὸν ή πρότασή μας: Στὴν περίπτωση πού τονίσαμε, ὅπως καὶ στὶς ἄλλες, ἓνα μόνο θετικὸ μέτρο ὑπάρχει : ή μόρφωση τῶν νέων. Μιὰ μόρφωση στερεὴ πού θά κάνει τὴν αὐριανὴ ἀνθρωπότητα πιὸ ἀπαιτητική, πιὸ ἀνεξάρτητη ἀπέναντι σ' ἐκείνους πού θά ἀναλάβουν νὰ τὴν πληροφορήσουν, νὰ τὴν καθοδηγήσουν καὶ νὰ τὴ διασκεδάσουν μὲ τὸν τύπο, τὸν κινηματογράφο, τὸ ραδιόφωνο καὶ τὴν τηλεόραση. Νὰ ὀπλίσουμε τὴ διάνοια μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν κριτικῶν τῆς δυνάμεων· νὰ τονώσουμε τὴ συνείδηση τοῦ ἀγαθοῦ μὲ τὸ βᾶθμα τοῦ νοήματος τῆς ἀρετῆς, ἀτομικῆς καὶ συλλογικῆς· νὰ καθάρισουμε τὴν αἴσθηση

τοῦ ὀραίου μὲ τὴ συνεχὴ καὶ προσωπικὴ ἐπαφὴ πρὸς τὶς δημιουργίες τῆς αὐθεντικῆς Τέχνης — ἰδού τὰ μέσα μὲ τὰ ὁποῖα μιὰ φωτισμένη ἐκπαίδευση θά μπορέσει νὰ δώσει στὴν αὐριανὴ ἀνθρωπότητα τὴ δύναμη καὶ τὴν ἐπιδεξιότητα ν' ἀντιμετωπίσει χωρὶς πολὺ μεγάλες ἀπώλειες τὶς προόδους μιᾶς τεχνικῆς πού προχωρεῖ μὲ βήματα γίγαντος.

Γιὰ ν' ἀπαντήσουμε ἀπὸ πρὶν σὲ ἐνδεχόμενες ἀντιρρήσεις, ἃς διευκρινίσουμε ὅτι ή προοπτικὴ πού χαράζεται ἐδῶ, προϋποθέτει :

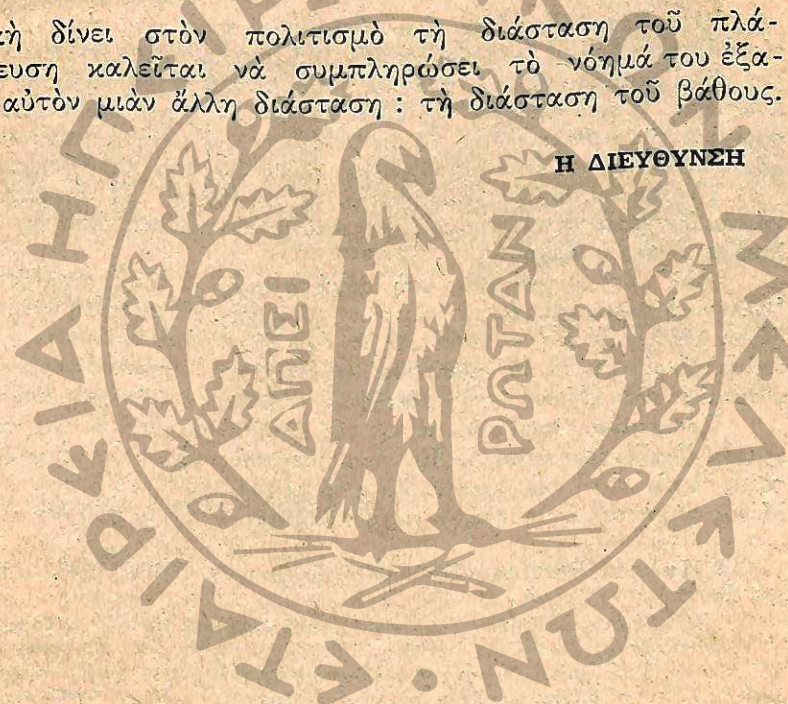
1. Μιὰ κοινωνικὴ συγκρότηση, ἐπομένως καὶ μιὰ μορφὴ πολιτείας, πού θά συναινέσει νὰ δοθοῦν στὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων (ὅπως διαγράφεται παραπάνω) τὰ μέσα καὶ ή δυνατότητα νὰ εἶναι ἀποτελεσματική.

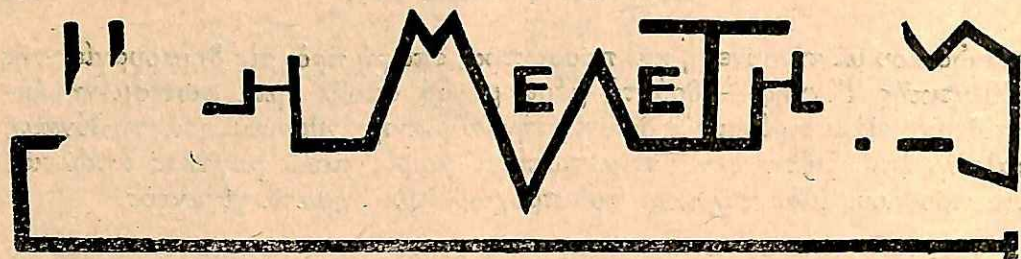
2. Ἐκλεκτοὺς ἀνθρώπους πού θά ἐπωμιστοῦν τὸ ἔργο τῆς ἀγωγῆς τῶν νέων.

Εἶναι ἄδικο καὶ ἀνώφελο νὰ καταριόμαστε τὶς προόδους τῆς τεχνικῆς. Ὅ,τι πρέπει νὰ οἰκτείρομε εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι μιὰ ἄλλη δύναμη τοῦ πολιτισμοῦ, ή μόρφωση τοῦ λαοῦ, δὲν προχωρεῖ ἐξίσου γρήγορα οὔτε ἐνεργεῖ ἀποτελεσματικὰ γιὰ ν' ἀντισταθμίσει τὶς ἀναπόφευκτες συνέπειες τῶν τελειοποιήσεων πού ραγδαῖα πραγματοποιοῦνται στὴ σφαῖρα τῆς ἐφαρμοσμένης ἐπιστήμης.

Ἡ Τεχνικὴ δίνει στὸν πολιτισμὸ τὴ διάσταση τοῦ πλάτους· ή Ἐκπαίδευση καλεῖται νὰ συμπληρώσει τὸ νόημά του ἐξασφαλίζοντας σ' αὐτὸν μιὰν ἄλλη διάσταση : τὴ διάσταση τοῦ βάθους.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Ἡ «Γραμματική τῆς Νεοελληνικῆς» τοῦ HUBERT PERNOT*

Ἡ «Παιδεία καὶ Ζωὴ» εἶναι ἐξαιρετικὰ εὐτυχὴς καὶ ὑπερήφανη ποὺ δημοσιεύει σήμερον ἕνα ἀνέκδοτο κείμενο τοῦ μεγάλου μας ποιητῆ Κ. Π. Καβάφη (1863—1933).

Εἶναι μ. α. κριτικὴ τοῦ Καβάφη γιὰ τὴ «Γραμματικὴ» τοῦ Pernot. Γράφτηκε, ἀλλὰ δὲν δημοσιεύθηκε. Καὶ τώρα βλέπει γιὰ πρώτη φορὰ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Εὐχαριστοῦμε θερμὰ τὸν ἐκτελεστὴ τῆς διαθήκης τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ ποιητῆ κ. Ἀλέκο Σεγκόπουλο ποὺ μᾶς παραχώρησε μαζί με τὸ κείμενο καὶ τὴν ἀδεια νὰ τὸ δημοσιεύσουμε.

Ὁ Καβάφης ἦταν (ὅπως βεβαιώνουν ὅσοι τὸν ἐγνώρισαν προσωπικὰ) ἕνας ἐξαιρετικὰ στοχαστικὸς ἄνθρωπος, μελετημένος, προσεκτικὸς στὶς παρατηρήσεις του καὶ λεπτολόγος. Παρὰ τὴν ἀμφίροπην καὶ κάπως παράδοξή στᾶσή του ἀπέναντι στὸ γλωσσικὸ μας ζήτημα, τὸ πρόβλημα τοῦτο τὸν ἀπασχολοῦσε (μετὰ τὸν τρόπο του) πολὺ. Ὁ ἴδιος μελετοῦσε τὴ γλῶσσα μας καὶ τὴν ἱστορίαν της, ὅχι μόνον σὰν ποιητῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν λεπτολόγη ἐπιμονὴ τοῦ ἐρευνητῆ γραμματικοῦ.

Γι' αὐτὸ οἱ σελίδες ποὺ ἔγραψε γιὰ τὴν ἐργασία τοῦ Pernot (τίς δημοσιεύουμε τηρώντας ἀπόλυτα τὴ δική του ὀρθογραφία), ἔχουν ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον καὶ θὰ διαβαστοῦν, ὅπως πιστεύουμε, μετὰ προσοχὴ ἀπὸ τοὺς εἰδικούς καὶ γενικότερα ἀπὸ τοὺς ἐκπαιδευτικούς μας.

Ὁ κ. Περνὸ εἶναι ἕνας εὐσυνείδητος καὶ σοφὸς ἐπιστήμων. Μετὰ εἶναι μιὰ ἀληθινὴ εὐχαρίστησις ὁσάκις διαβάζω ἢ συμβουλευόμαι ἔργον του. Ἡ πρώτη ἐκδοσις τῆς Νεοελληνικῆς Γραμματικῆς του ἦταν χρῆσιμο βιβλίου· ἡ τωρινὴ ὁμοίως ἐκδοσις μετὰ φαίνεται ἀνωτέρα. Ἡ μορφολογία τῆς εἶναι καλλίτερη· εἶναι πιὸ περιεκτικὴ. Ἔχει μερικὰ στοιχεῖα τῆς καθαρευούσης, τὰ ὁποῖα ἔγιναν πιά συνήθη στὸν προφορικὸ λόγον, καὶ—ἀδιάφορον τί ἦσαν ἕναν καιρὸ—εἶναι τώρα ζωντανὰ καὶ ὀφέλιμα.

Τὸ βιβλίον ἀρχίζει, φυσικὰ, μετὰ τὸ ἀλφάβητο. Τὸ ἀλφάβητό μας κάποτε μᾶς κάμνει δυσχερὲς νὰ παίρνουμε λέξεις ἀπὸ ξένες γλῶσσες, ὅπου ἔχουν σὰν (π.χ.) τὸ γαλλικὸ u ἢ τὸ j ὑπάρχουν.

Ἀλλ' αὐτό, συχνά, μόνον στὴν ἀρχή· ἡ προφορὰ τῆς ξένης λέξεως ἀλλάζει μετὰ στὴν ἑλληνικὴ λαλιὰ καὶ γένεται σύμφωνη μετὰ αὐτήν. Εἶμαι πολὺ ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς τῶν ξένων λέξεων, ὅταν ἡ γλῶσσα μας δὲν ἔχει ὅσον γιὰ μιὰν ἔννοιαν, ἢ δὲν δύναται εὐκόλως καὶ μετὰ ἀκρίβειαν νὰ τὸν μορφώσει, πράγματα ποὺ πολλὰς φορὲς τὴν συμβαίνουν. Ὁ ἐθνισμὸς τῆς λέξεως—ὡς ἔδειξεν ὁ Ψυχάρης—γένεται ἀπὸ τὴν κλίσιν⁽¹⁾.

Προκειμένου περὶ τῶν μέσων τοῦ ἀλφαβήτου μας, δὲν πρέπει νὰ νομίζουμε ὅτι εἴμεθα ἰδιαζόντως πτωχοί. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Γαλλικὴν γλῶσσα—μᾶς λείπουν τὸ u, τὸ ch, τὸ j τῆς· ἔχουμε ὅμως τὸ χ, τὸ γ, τὸ θ, τὸ δ ποὺ δὲν ἔχει αὐτή. Ὁ κ. Μένος Φιλήντας ἐσύστησε—πολὺ πρακτικὰ—τὸ ou, ποὺ δὲν εἶναι πιά δίφθογγος,

* Hubert Pernot «Grammaire de Grec moderne» 1917, Librairie Garnier Frères, Paris.

1. Ἐπιδέχεται ἐξαιρέσεις ὁ κανὼν. Ἔγιναν ἑλληνικὰ τὰ τράμ, τὸ μπάρ, τὸ τέννις. Ὁ κ. Χατζηδάκης δὲν θεωρεῖ ἐντελῶς ἀπίθανον, μᾶς λέγει ὁ κ. Τριανταφυλλίδης («Ξενηλασία ἢ Ἰσοτέλεια», 1905, σελ. 110) νὰ γίνῃ ἑλληνικὴ ἢ γαλλικὴ κατὰ λέξιν «—age, ἡ ὁποία ὑπάρχει εἰς μερικὰς λέξεις αἱ ὁποῖαι εἰσῆλθαν εἰς τὴν γλῶσσαν μας ἢ λέγονται ὁπωσδήποτε καθὼς λ.χ. μασάζ, ἀμπαλάζ, κορσάζ, γκραινάζ, πλάζ».

νὰ γράφεται *u*, καὶ νὰ προστεθεῖ στὸ ἀλφάβητό μας ὡς ἕνα γράμμα περισσότερον. Κι ὁ Βηλαρᾶς ἦταν ὁμοίως γνώμης. Στὸν 17ον αἰῶνα, στὴν Κρήτη, ἔγινε παροδικὴ χρῆσις τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου στὴ γλῶσσα μας⁽²⁾.

Μερικοὶ φιλόλογοι μεταχειρίσθησαν τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο στὸ γράψιμο ἑλληνικῶν διαλέκτων. Τὰ ἑλληνικὰ τῆς Κάτω Ἰταλίας συνήθως τὰ γράφουν μετὰ λατινικὰ ψηφία. Τὰ τέσσαρα ἑλληνικὰ ἄσματα τῆς Ἰταλίας ποὺ παραθέτει ὁ κ. Πολίτης στὶς «Ἐκλογές» του τὰ γράφει μετὰ τὸ δικό μας τὸ ἀλφάβητο· καὶ μ' ἀρέσει αὐτὸς ὁ τρόπος του. Προσθέτει στὰ ψηφία μας ἕνα μόνον λατινικὸ τὸ d (μαddιά· δη· τέddεκα· σεκούndου. Στὸ «σεκούndου» δὲν ἔκανε τὸ «ντ» μας;) ⁽³⁾.

Γιὰ τὸν ἰωτακισμὸ τῆς νεοελληνικῆς ὁ κ. Περνὸ παρατηρεῖ ὅτι ἡ προφορὰ τὸν λιγοστεύει πολὺ μετὰ τὴν στενὴ ἔνωσι τοῦ i μετὰ κατοπινὸ φωνῆν—«μοιάζω», «καρδιά», «γιός», «μαλαματένιος», «ἀγαπαιέται». Ὁ Ροῖδης⁽⁴⁾ ἦταν ἐπίσης τῆς γνώμης ὅτι ἡ δημοτικὴ ἔχει λιγότερους ἰωτακισμούς ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα. Ἐξ ἄλλου δὲν θεωροῦσε τὸν ἰωτακισμὸ «μέγα κακόν». Πιὸ συχνὴ «παρὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν», λέγει, «εἶναι ἡ ἐπανάληψις τοῦ ποικίλως γραφομένου φθόγγου i εἰς τὴν ἀγγλικὴν, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐμέμφθη ποτὲ διὰ τὸν ἰωτακισμὸν. Ὅπως δὲ ποτε ἡ τρις ἢ καὶ τετράκις εἰς τινὰς ἑλληνικὰς λέξεις ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ φθόγγου, ὡς λ.χ. εἰς ἡ-ν-η, μ-υρ-σίν-η, φ-υ-σικ-ή, μ-υ-στ-ικ-ή, π-ο-ι-η-τι-κ-ή, ὕ-β-ρ-ι-ζ-ε-ι, σ-π-ιν-θ-η-ρ-ι-ζ-ε-ι, ξ-υ-ν-ι-ζ-ε-ι, κ-ι-τ-ρ-ι-ν-ι-ζ-ε-ι, π-ι-π-ι-λ-ι-ζ-ε-ι κ.τ.λ. ὀλίγην προξενεῖ ἐνόχλησιν καὶ εἰς οὐδένα ἀντιβίνει τῆς σημερινῆς λογιᾶς εὐφωνικὸν κανόνα».

Γιὰ τὴν προφορὰ τοῦ mb μέσα στὸ σῶμα τῆς λέξεως, ποὺ εἶναι mb (ἐμπρός, embros), ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ κ. Περνὸ ὅτι ὑπάρχουν ἐξαιρέσεις—ταμπακιέρα (tabakiera), λάμπα (lampa). Τὴν δευτέρην λέξι τὴν θεωρῶ ὡς ἕνα δεῖγμα τῆς λεπτότητος τῆς προφορᾶς τοῦ νεοελληνικοῦ· θὰ ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ τὴν κάμει lambda, στέκοντας ποὺ ἔχει τόσες λέξεις συγγενοῦς ἐννοίας ποὺ προφέρονται μετὰ mb—λαμπάδα (lam-bada), λαμπερός, λάμπει.

Κάμνει παρατήρησεις ὁ κ. Περνὸ ἐπὶ τοῦ τονισμοῦ ποὺ θὰ εἶναι ὀφέλιμος στὸν Γάλλο τὸν μαθάνοντα τὴν γλῶσσα μας. Ἐνα λάθος τονισμοῦ, ποὺ μπορεῖ νὰ κάμει ὁ ξένος, ἀλλάζει τὴν ἔννοιαν μιᾶς λέξεως (ἀλλά, ἄλλα· κανεῖς, κάνεις· πεινῶ πίνω). Ὅμοιον παρατήρησιν ἔκαμε κι ὁ κ. Μένος Φιλήντας, ἀλλὰ μετὰ ἄλλον σκοπὸ· δηλαδὴ γιὰ νὰ δείξει τὸ πόσο εἶναι ἀναγκαῖον νὰ φυλαχθεῖ ἡ γραφὴ ἐνὸς τόνου· ἀλλὰ ἐνὸς μόνου, μιὰ ὀξεῖα· ἡ βορεία κ' ἡ περισπωμένη κάλλιο νὰ λείψουν. «Il est moins grave», λέγει ὁ κ. Περνὸ «ad' estropier des consonnes ou des voyelles qu' un accent». Ὁ συγγραφεὺς μας γράφει γιὰ τὸ «λέτε» (τὸ παίρνει ὡς παράδειγμα): «Le premier e de léte est prononcé sur une note plus haute que le second. C' est là un reste de l' accent musical du grec ancien».

Χρήσιμες στοὺς ξένους θὰ εἶναι ἡ ἐξαιρέσεις τῆς ὁποίας μᾶς δίδει γιὰ τὸ ντ μετὰ στὸ σῶμα λέξεως ποὺ ἔχει ἄλλον ἥχον ἀπὸ τὸν συνηθισμένον τοῦ (λ.χ.) καταντῶ, catando· παραδείγματα τῶν λέξεων αὐτῶν («mots étrangers d' importation ré-

2. Ἀπὸ τὴν «Ἐρωφίλη»:

Ta geglia me ta claimata, me ti gharan i prica
mnian horan esparthicassi chie amadhi egiegnithica
giattos masi girisussi, chie to ena t' alo alassi
chie opios egieia to taghi, elegi prighu vradiassi.

3. Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης—«Ἡ Ὄρθογραφία μας»—ἀν καὶ ὅχι ἀντίθετος στὴν προσθήκην νέων ψηφίων στὸ ἀλφάβητό μας (γιὰ μερικοὺς νεοελληνικούς, ἢ ξένους κάποτε ἥχους), εἶναι πολὺ ἐπιφυλακτικὸς: «γιὰ τὴν ὥρα μόνον γιὰ σκέψεις καὶ δοκιμὰς ὑπάρχει θέση» (σελ. 58). Ἐνα γράμματ' ἀνὰ τὸν φάινεται νὰ κάνουν (σελ. 169). Λέει γιὰ κουκίδες ἐπάνω σὲ μερικὰ γράμματα. Ἀναφέρει ἕνα σύστημα τοῦ Κουλουριώτη, στὸ Ἀλβανικὸ Ἀλφάβητ' ἀρτο, ποὺ μεταχειρίσθη μερικὰ ἑλληνικὰ ψηφία—γιὰ νέους ἥχους—ἀνάποδα, δηλ. ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἡ κουκίδα, ἢ ἄλλο τι μικρὸ σημεῖον, ἐπάνω σὲ μερικὰ γράμματα, μετὰ φαίνεται ἐμένα ἀρκετὰ πρακτικόν.

4. Εἰδωλα, Κεφ. Γ'.

cente» τὲς λέγει) — ἀντία (adio), ποῦντα (punta), κομπλιμέντο (complimento) (5). Ἄς ποῦμε καὶ τὰ «κόντες, κοντέσσα» καὶ τὰ συγκεκομμένα «κάν' τε», «κάν' τον». Στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τῆς γραμματικῆς του (6) ἀνέφερε τὸ «μείν' τε» (minte). Ἄξια προσοχῆς εἶναι ὅσα γράφει γιὰ τὴν προφορὰ τοῦ χ — τὲς διαφορὰς ποὺ σημειώνει τοῦ χ στὰ «ἔχει», «ἔχειν», καὶ στὰ «χαρά», «ἔχω».

Γιὰ τὸν τονισμό τῶν λέξεων (σελ. 30 καὶ 31). Ἡ γενικὴς «πλουσίον», «πλουσίον», ἡ αἰτιατικὴς «πλουσίους» ἀκούονται. Πάντα λέμε «τὰ Ρωμαίικα», «τὰ ψεύτικα». Παρὰ τὸ «τὰ Τούρκικα», λέμε καὶ «τὰ Τουρκικά». Ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι λέξεις τῆς καθαρευούσης, ἡ λέξεις ξενικῆς προελεύσεως («centrés plus récemment... dans la langue courante») ποὺ τελειώνουν σὲ «ια», δὲν κάμνουν τὴν κατάληξιν τῶν «ιά». Ἡ αἰτία, ἡ ἀμαρτία, ἡ ἐργασία, ἡ ἀρμονία, ἡ μπιρραρία, ἡ κοκκεταρία. Ἡ «ἐκκλησία», λέγει, ἄρχισε ν' ἀντικαθιστᾶ τὸ «ἐκκλησιά». Στὴν Ἑπτάνησον, ἐξ ἄλλου, ἡ προφορὰ «—ία» εἶναι συνήθης· βρίσκεται δὲ ἡ λέξις «ἐκλεσία», κατὰ τὸν Dawkins, σὲ διάλεκτο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Παρατηρεῖ ὁ κ. Περνὸ ὅτι εἶναι κανὼν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας σὲ ὅλες τὰς ἐποχὰς (toutes les époques), ὅταν ἓνα οὐσιαστικὸν γένεται ἀπὸ ἓνα ὀξύτονον ἐπίθετον, ὁ τόνος ν' ἀνεβαίνει στὴν παραλήγουσα καὶ μᾶς δίδει παραδείγματα τὸ βράδυ (7) (βραδύς), ἡ ξέρα (ξηρός, ξερός), ἡ ζέστη (ζεστός), φαλάκρα (φαλακρός). Χρήσιμος καὶ ἐνδιαφέρων κανὼν εἰς τὸν μανθάνοντα τὴν γλῶσσά μας. Ὅμως «τὸ βράδυ» ἔχει καὶ τύπον «τὸ βραδύ».

Σπάνιος εἶναι ὁ τονισμὸς ἑκαμάμε, ἔλεγαν· μετὰ τὸν τόνον ὅμως (εἶναι ἀλήθεια ποῦ ὁ κ. Περνὸ αὐτὸ λέγει εἶναι τὸ συνηθέστερον) τὲς ἀκούσα τὲς λέξεις, ἑκαμάμε, ἔλεγάμε. Τονισμοὶ πρὶν ἀπὸ τὴν προπαραλήγουσα βρίσκονται σὲ διαλέκτους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας — «μῆτροπρε» (ἐπίτροποι), «ἄρτουπουροι» (ἄνθρωποι), «ἄρτοπουρου», «ἔχουμεστε» (ἔχομε), «ἤρταμεστε» (ἤλθαμε), «πῆγαμιστι» (ἀόριστος τοῦ πιαίνω), «φοβήθαμιστι» (ἀόριστος τοῦ φοβοῦμαι). Ἄν θέλει ὁ ἀναγνώστης καὶ καμιά λέξιν μετὰ τὸν τόνον τέσσερες συλλαβὲς πρὶν ἀπὸ τὴν λήγουσα, τὸν παρουσιάζω τὸ «παίνιξαμιστι» (παρατατικὸν τοῦ «παίνω», πιαίνω) τῆς Καππαδοκίας (8).

Κάμνει εὐκολονόητο στὸν Γάλλο τὸ χάσιμο τόνου μερικῶν λέξεων. Στὰ «Ἑγκλιτικά» (σελ. 33) δίδει παραδείγματα «πὲς μου», «ἡ μητέρα σου», «ἀνά τοι». Τὸ «πὲς» βαστᾶ τόνον ὅχι μόνον γιὰ τὸ «μου» ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ «τὸ» στὸ «πὲς μου το». Λέξεις τονισμένη στὴν παραλήγουσα δὲν ἔχει αὐτὴν τὴν δύναμι· αὐτοῦ γίνεται μὲ τόνωσιν τοῦ «μου»· «φέρει μού το». Δίδει παραδείγματα λέξεων ποὺ δὲν ἔχουν τόνον σὰν προηγούμενα ἄλλης λέξεως, «δὲν ἔχω», «τὸν εἶδα». Καὶ σημειώνει ὅτι ὁ τόνος τοῦ ἄρθρου «τὸ» εἶναι «purement graphique».

Γράφοντας γιὰ τὴν στίξι, ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ περὶ τοῦ ἐρωτηματικοῦ «on ne se sert que rarement du signe (?)». Θὰ ἤθελα νὰ παρέθετε ἓνα, δυὸ κείμενα μετὰ τὸ ἐρωτηματικὸ αὐτό.

Στὴν ὀρθογραφίᾳ τοῦ ὁ κ. Περνὸ εἶναι συντηρητικὸς. Γράφει «ἀνὰ χάσης, νὰ χάση»· βάζει δασεία ἐπάνω στὸ ἀρχικὸ ρ καὶ γράφει «εὐκολώτερος». Δυνατὸν νὰ κάμνει αὐτὰ ὅχι ἐπειδὴ τὰ ἐγκρίνει, ἀλλὰ ἐπειδὴ τὰ θεωρεῖ τῆς καθιερωμένης χρήσεως. Κατ' ἐμέ, ἡ γραφὴς αὐτὲς εἶναι δυσάρεστες.

Καλὰ κάμνει ὁ κ. Περνὸ νὰ σημειώνει ὅτι τὸ «ε» τοῦ «καί» ἐκθλίβεται ἐμπρὸς στοὺς ἤχους «ι» καὶ «ε». Δὲν συμφωνῶ διόλου μετὰ ὅσους γράφουν «καί εἶπε». Ἴσως ὅμως

5. Τὸ κομπλιμέντο (ν) βρίσκεται στὸ Λεξικὸ τοῦ F. D. Dehèque (Παρίσι, Jules Duplessis et Cie, 1825).

6. Σελ. 20.

7. Χάριν ἀπλοποιήσεων ὁ Ψυχάρης γράφει τὸ βράδι, τὸ δίχτι, ἀφομοιώνοντάς τα μετὰ τὰ παροξύτονα οὐδέτερα εἰς ι (χέρι, πόδι).

8. R. M. Dawkins «Modern Greek in Asia Minor», Cambridge, 1916 (σελ. 104, 147, 127, 128).

καλλίτερα εἶναι ν' ἀρκεσθοῦμε λέγοντας ὅτι ἐμπρὸς τὸν ἤχον «ι» δὲν γένεται «καί» τὸ «καί»· γιὰ τὸ θὰ τύχουν λέξεις ἀρχίζουσες μετὰ «ι» τονισμένο ποὺ δὲν πολιορκῶνουν τὴν ἐκθλιψὶ τοῦ φωνήεντος τοῦ «καί». Πιὸ καλὰ ἔρχεται νὰ ποῦμε «καὶ ἤχος» παρὰ «κ' ἤχος».

Βέβαια «ἀνταμόνω» καὶ ὅχι «ἐνταμόνω»· ἀλλὰ τὸ «ἐξαφνα» εἶναι πιὸ συνήθης ἀπὸ τὸ «ἄξαφνα» (σελ. 41) (9). Ρόδι, πλ. ρόδια· ὑπάρχει ὁ ἐνικὸς «ρόδι» (σελ. 45). Τὲς ποιητικὲς συνεκφωνήσεις δὲν ξέρω ἂν κάνει καλὰ, ἂν εἶναι ἀσφαλές, νὰ τὲς θέτει μετὰ τὲς διφθόγγους. Αὐτὲς γίνονται ἢ παραλείπονται σύμφωνα μετὰ τὴν φύσιν τοῦ ρυθμοῦ ἢ τὲς ἀπαιτήσεις τῆς ἐκφερομένης ἐννοίας. Ἀλλὰ δὲν χωρεῖ ἐκλογὴ στὸ ζήτημα τῆς καθαυτῆς διφθόγγου· ὅλοι προφέρουν μάτιστα, φρύδια (10). Κανεὶς δὲν λείει μάτια, φρύδια. Ἐνὰ μάλιστα ἀπὸ τὰ παραδείγματά του — παραθέτει στίχους τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Βαλαωρίτη καὶ τοῦ Παλαμά — δὲν με φαίνεται ὀρθόν (11)· δὲν εἶναι «ἄκρη-ἄκρη» (12), ἀλλὰ «ἄκρη ἄκρη»· ἔτσι νομίζω ἀπαιτεῖ τὸ μέτρον.

Δὲν με φαίνεται τόσα συνήθης ἡ προφορὰ tongzeno (τὸν ξένο) (13). Πιὸ συνήθης εἶναι tonkseno. Καθαρῶς διαλεκτικὸν «καὶ μῆτε γνωστὸν» εἶναι tokseno.

Πραγματευόμενος τὴν μετατροπὴν τοῦ πτ, φθ, χθ, φσ, σχ, φχ, εἰς φτ, χτ, ψ, σκ, φκ, ὁ συγγραφεὺς μας δείχνει ἐπιφυλακτικότητα.

«ἐπτά... tend à évincer ἑφτά».

«Influence savante (14) : ἐλεύθερος».

..... (15) κατ' εὐθείαν etc».

«Influence savante : ἔχθρος plus fréquent que ἔχτρος etc».

«Influence savante : οἱ παύσεις etc».

«L' influence savante est particulièrement forte sur ce groupe (16) : σχολεῖο à côté de σχολεῖο (17) (vulg.), σχέδιο, σχεδόν, σχίζω, etc».

«L' influence savante a évincé les formes en φκ : εὐχαριστῶ (εὐκαριστῶ, pop.), εὐχὴ (εὐκή, pop.), εὐχομαι etc» (σελ. 49, 50).

Μποροῦμε νὰ προσθέσουμε ὅτι συχνὰ ἀκούμε στὴν συνήθη λαλιὰ τῶν πόλεων — φαντάσθηκα, αἰσθάνθηκα, ὀκρίσθηκα, καὶ ἄλλα ταιαῦτα.

Διάφορες συναντήσεις τριῶν συμφώνων, λέγει ὁ κ. Περνὸ, «se trouvent aujourd'hui réduits à deux consonnes» — λάμβδα, λάμδα· ψεύστης, ψεύτης. Εἶναι τοῦτο μιὰ τάσις πρὸς εὐφωνίαν — γενικῶς — τοῦ λαϊκοῦ γλωσσικοῦ αἰσθημα-
τος.

Ἄξια προσοχῆς εἶναι ἡ ἐξῆς παρατήρησις :

«On garde le ν dans τῶν, gén. plur. de l' article, quelle que soit la consonne suivante; τῶν devant une consonne est populaire. Il en est du même du pronom masculin τὸν et des conjonctions πρὶν, ὅταν».

«Ex. : τῶν φίλων· τὸν βλέπω (18)· πρὶν φύγῃ· ὅταν γράφῃ». «La conjonction

9. Στὰ ἐπιρρήματα (σελ. 184) ἔχει μόνον «ἐξαφνα». — Τὸ ἄξαφνα ἡ καθαρεύουσα τὸ κάμε «ἐξαίφνης» (Ψυχάρης, «Ρόδα καὶ Μῆλα», Β'). — Διαλεκτικὸν τῆς Κύπρου, ἄξαφνοῦ. — Ὑπάρχει βέβαια καὶ τύπος ἄξαφνοῦ.

10. Σὲ μερικὰς λέξεις παρμένες ἀπ' τὴν καθαρεύουσα ἡ προφορὰ κάποτε χωρίζει τοὺς φθόγγους. Ἀκούς ἐγκαίνια, τὸ συνηθέστερον· ἀλλ' ἀκούς καὶ ἐγκαίνια· ὁμοίως ἀκρίβεια (cherté), ἀκρίβεια (exactitude).

11. Σελ. 46.

12. Εἰς στίχον τοῦ Βαλαωρίτη.

13. Σελ. 48.

14. Κάμνει χρῆσιν τοῦ ὅρου ἄνευ ὑπονοούμενης ἐγκρίσεως ἢ κατακρίσεως ὡς γεγονός μόνον.

15. Τ' ἀποσιωπητικὰ εἶναι γιὰ τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν τῶν λέξεων — sept, libre. Στὰ κατο-

πινὰ ἐπίσης τὸ βιβλίον ἔχει γαλλικὰς μεταφράσεις τῶν λέξεων.

16. Τὴν μετατροπὴν τοῦ σχ. εἰς σκ.

17. Ὁ κ. Ξ. Γιανίδης γράφει «σχολεῖον».

18. Στὴν σελ. 112 ὑποδεικνύει ἐκ νέου τὴν διατήρησιν τοῦ ν αὐτοῦ. — Κατὰ πολλοὺς δημο-
τικιστὰς ὀφείλει νὰ λέγεται «τὸνε βλέπω», «τὸνε βρῆκα».

en garde aussi le v final la plupart du temps : αν θέλεις· αν δείχνεις. Mais elle le perd dans un contexte comme α δὲ θέλεις, si tu ne veux pas».

«Ποῦν ζητᾶτε» λέμε βέβαια, ἀλλὰ καὶ «ποιόνα ζητᾶτε».

Γιὰ ἓνα ἰδιαζόντως εὐφωνικὸν «ν», ἄλλο ἀπὸ τὸ τελινὸ «ν» τῶν λέξεων. — «Βλαχοῦλα ν ἔρροβόλας ἀπὸ ψηλὴ ραχοῦλα» — ποῦ νάποτε ἔχουν ἡ χαλιὰ μας καὶ ἡ δημοτικὴ στιχοῦργική, δὲν μᾶς ὁμιλεῖ ὁ κ. Περνὸ.

Καὶ στὰς Ἀθήνας, ὅπως λέγει ὁ συγγραφεὺς, καὶ στὲς πλεῖστες ἐλληνικὰς πόλεις διαδεδομένον «γι» ἀντὶ «δι» δὲν ὑπάρχει παρὰ στὰ «για» καὶ «γιατί». Μόνον ὡς γλωσσικὰ περιέργα ἀναγράφω ἐδῶ μερικὰ ἄλλα τοπικὰ. «Γιάβλους», «γιαβόλος» (διάβολος), «γιαῖκος» (διάκος), «γιαῖ» (διό), διαλέκτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας⁽¹⁹⁾. «Γιάβολος», «γιαβαίνω»⁽²⁰⁾, «γιαβάζω» (Δωδεκάνησα)⁽²¹⁾. Τὸ δ δὲν ἔγινε γ. Τὸ δ ἔπεσε. Ἡ λέξις βρέθηκε ἰ α, ἰ α τ ἰ καὶ τότε πῆρε τὸ γ ποῦ παίρνουν λέξεις ἀρχίζουσες μὲ ια (ιατρός, γιατρός). Μερικοὶ καὶ τώρα προφέρουν τὸ γ τόσο ἀλαφρῶς ποῦ μόλις ἀκούεται.

Στὴν κλίσιν τοῦ «Type: ὁ καφετζῆς» le cafetier» (σελ. 71) παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς ὅτι ὁ ὑποδηματοποιὸς ἀντὶ παποῖ τ ὅς καὶ «χρωματιστής» καὶ «βαφεύς» ἀντὶ μ π ο γ ι α τ ζ ῆς κερδίζουν ἑδαφος. Εἰς ἄλλο μέρος τοῦ βιβλίου ἐπίσης σημειώνει τὴν τάσιν, ἐν Ἀθήναις, πρὸς χρῆσιν τῶν καταλήξεων — πώλης (—πωλεῖον), — ποιός (—ποιεῖον)· ἀρτοπώλης, ἀρτοπωλεῖον, ἀρτοποιός, ἀρτοποιεῖον ἀντὶ — ἄς, —ἀδικο (ψωμάς, ψωμάδικο). «Les féminins en — οῦ, ψωμοῦ, moins usités, sont aussi moins atteints par l' influence savante».

Στὴν κλίσιν τοῦ «Type: ὁ κλέφτης» — καλὰ κάμνει ποῦ ἀναγράφει τὴν ὀνομαστικὴν πληθυντικὴν «ράφτηδες», ἀν καὶ δὲν εἶναι διαδεδομένη. Ὑπάρχει καὶ πληθυντικὸς «ραφτάδες». Ὁ προτιμότερος τύπος, λέγει ὁ κ. Πέτρος Βλαστός⁽²²⁾, εἶναι τὸ «τες» (ράφτες)· μετ' αὐτὸν τὸ «άδες» (ραφτάδες). Ὁ κ. Περνὸ παρατηρεῖ ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ ὀνόματα εἰς — της κλίνονται τώρα μὲ τὸν ἀρχαῖον τρόπο — του. γεν. ἐν., —ται ὡν. πλ.· καὶ παρακάτω (σελ. 78) δίδει παράδειγμα τῆς κλίσεως αὐτῆς⁽²³⁾.

Στὲς κλίσεις τοῦ ὅλος ἡ κλητικὴ γράφεται χωρὶς ἐπιφώνημα. Τὴν προτιμῶ νὰ γράφεται ἔτσι. Ὁ κ. Μένος Φιλήντας τὴν συνοδεύει μὲ τὸ «αἶ». Ὁν. ὁ πατέρας, κλητ. αἶ πατέρα· ὡν. ὁ διαβάτης, κλητ. αἶ διαβάτη. Ὁ κ. Ροντάκης γράφει (ἐν).

Μερικὰ κύρια ὀνόματα εἰς — ος, σημειώνει ὁ κ. Περνὸ, κάμνουν τὴν κλητικὴν εἰς — ο. Πέτρο, Νίκο· καὶ μερικὰ ἄλλα ἀκόμη σὰν «γέρος», «καπετάνιος»⁽²⁴⁾. Ὁ κ. Βλαστός παρατηρεῖ ὅτι τὰ ὀνόματα ποῦ κάμνουν τὴν κλητικὴν εἰς ο ἔχουν τὸν τόνο στὴν παραλήγουσα, τὰ τονισμένα στὴν λήγουσα ἢ στὴν προπαραλήγουσα κάμνουν τὴν κλητικὴν πάντοτε εἰς ε. Ὑπάρχει καὶ μιὰ πολὺ σπάνια γενικὴ εἰς — ο (ἀρσ. ὀνομάτων εἰς — ος)· «τοῦ χάρο», τοῦ «δράκο», τοῦ «Τοῦρκο»⁽²⁵⁾.

Ἡ κλίσιν τοῦ «Type: Ἡ γυναῖκα». Στὰ ὀνόματα τὰ κλινόμενα ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ παράδειγμα καταλέγει ὁ κ. Περνὸ «τὸ μέρα»· γι' αὐτὴν τὴν λέξιν θὰ ἐχρειάζονταν ἴσως νὰ ἐπισύρει τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου στὴν σελ. 39 ὅπου ἐδόθη ἰδιάζουσα κλίσιν τῆς. Ἡ σημείωσις τοῦ ἐπάνω στὴν γενικὴν πληθυντικὴν τῆς κλίσεως εἶναι σαφὴς καὶ μετρημένη. Ἐχει ἐκλέξει ὡς παράδειγμα (τονισμοῦ στὴν παραλήγουσα, γενικῆς πληθυντικῆς) τὸ «ἐβδομάδα» (μαζὺ μὲ τὸ «νεράϊδα» καὶ τὸ «μητέρα»)· ἀφοῦ πῶς συμφωνῶ μὲ αὐτὸν πλήρως εἰς τὸ ὅτι ἡ δόκιμη γενικὴ εἶναι τῶν ἐ β δ ο μ ἄ δ ὡ ν, ἄς προσθέσω ὅτι ὑπάρχει καὶ ὁ τύπος «τῶν ἐβδομαδῶν».

19. R. M. Dawkins «Modern Greek in Asia Minor», Cambridge, 1916.

20. Ὁ Ρόιδης ἀναφέρει τὸ «γιαβήκη».

21. Μένος Φιλήντας, Γραμματικὴ Β'.

22. Γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς, σελ. 23.

23. Προτιμότερον μὲ κλητικὴν εἰς — ἡ.

24. Σελ. 73.

25. Ψυχάρης, «Ρόδα καὶ Μῆλα», Γ', 1906, σελ. 316.

Mε ἀρέσουν πολὺ τὰ παραδείγματα τοῦ τῆς παραλείψεως τοῦ ἄρθρου, «je n' ai pas le temps, δὲν ἔχω καιρό».

«Il a demandé l a permission, ζήτησε ἄδεια»⁽²⁶⁾.

«Et si u n e mort me vient, mon fils, — et s' il arrive d u chagrin ou de la joie qui me la ramenera ? — Κι ἂ μούρθῃ, γιέ μου, θάνατος, κι ἂ μούρθῃ, γιέ μου, ἀρρώστια — κι ἂν τύχῃ πίκρα ἢ χαρά, ποῖός θὰ μοῦ τὴν ἐφέρῃ (Chanson Populaire)». Δὲν θεωρῶ καλὴν τὴν γραφὴν «πίκρα ἢ χαρά»· προτιμότερη γραφὴ εἶναι «πίκρα γῆ χαρά».

Σαφεῖς καὶ διδακτικὲς εἶναι ἡ παρατηρήσεις τοῦ ἐπὶ τῆς χρήσεως τῶν πτώσεων (σελ. 66 αἱ 67). Ἐπισύρει προσοχὴν στὴν «tournure» ἓνα ποτήρι μπίρα, μιὰ ὀκρά κρσί. «Θὰ ποῦμε ἀκόμη στὰ καθάρια τὰ Ρωμαίικα» λέγει ὁ Ψυχάρης «συλλογὴ τραγούδια, ὅχι τραγουδιῶ».

«Ὁ κόρακας» ἔχει βέβαια γενικὴν «τοῦ κόρακα»· ἀλλὰ καὶ «τοῦ κοράκου». Ἡ χαίτη τοῦ κατὰμαυρῆ σὰν «τὸ φτερό κοράκου»⁽²⁷⁾. Τὸν πληθυντικὸν «κοράκου» τὸν παραθέτει ὁ συγγραφεὺς μας.

Στὰ παραδείγματα τοῦ «sur πατέρας on decline»⁽²⁸⁾ : ἴσως ἔπρεπε νὰ σημειωθεῖ χάριν ἀκριβείας, καὶ ἰδίως χάριν τῶν ξένων, πὼς κάμνουν τὴν γενικὴν πληθ. τὰ «ἐροτας», «γεῖτονας», «ἡρώας»· ἀλλὰ θὰ ὑπέθεσεν ὁ συγγραφεὺς ὅτι εὐκόλα ἐννοεῖται ἢ μανθάνεται.

Στὴν λέξιν «μῆνας» τὴν γενικὴν τοῦ ἐνικοῦ τὴν γράφει «μηνός»⁽²⁹⁾. Γενικὲς εἰς «—ος» ἔχει διάφορες ἡ δημοτικὴ : — ἐνός⁽³¹⁾, καθενός, κανενός, ἀφεντός, βασιληός νυχτός⁽³²⁾, πασανός, ἀνδρός (ἢ ἀντρός)⁽³³⁾. Ἡ ὀρθὴ γενικὴ τοῦ «πατέρας» εἶναι «τοῦ πατέρα» — καὶ ὅμως,

«Μῶρ' βάγιας μου, μῶρ' ντάνταις του, μῶρ' σκλάβες τοῦ πατρός μου»⁽³⁴⁾.

Ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ ὅτι τύπος ὡς ὁ φύλαξ, τοῦ φύλακος· ὁ κλητῆρ, τοῦ κλητῆρος, ἀνταγωνίζονται μὲ τοὺς τύπους κλητῆρας, φύλακας. Στὴν λέξιν «μάρτυρας» παρουσιάζει τὴν γενικὴν «μάρτυρος» ὡς καλλιτέραν τῆς γενικῆς «μάρτυρα»⁽³⁵⁾.

Στὰ λαϊκὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν, ποῦ παραθέτει⁽³⁶⁾, ξαφνίζουν κάπως τὸ «Ἄγουςτος» καὶ τὸ «Δικέβρης»⁽³⁷⁾. Τὰ ἄλλα εἶναι συνήθη⁽³⁸⁾. Ἡ λογία ἐπιρροὴ ἔγινεν αἰσθητὴ, ὡς παρατηρεῖ, εἰς τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν.

Ἡ κλίσιν εἰς — οὺς εἶναι πολὺ πτωχὴ. Ἐχει μόνον τρία οὐσιαστικά, μᾶς λέγει

26. Ἐδῶ προσθέτει : «Mais on dira : je vous demande la permission de partir, σὰς ζητῶ τὴν ἄδεια νὰ φύγω (parce que c'est une permission déterminée)». Σελ. 61.

27. un verre de bière.

28. Βαλαωρίτης «Εὐθύμιος Βλαχάβας».

29. Σελ. 67.

30. Σελ. 68.

31. Ἐχει καὶ γενικὴν «ἐνοῦ».

32. «Ἡμερός», πολὺ σπάνιον.

33. Ὅπως τὰ «ἐνοῦ», «μηνῶν», «κανενῶν», ἔχει καὶ μιὰ γενικὴν «ἀντροῦ».

34. Πολίτη «Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ» σελ. 93. Καὶ ὁ Σοφιανός (Grammaire du Grec Vulgaire etc., Paris, Maisonneuve et Cie, 1874) δίδει γενικὴν π α τ ρ ὸς (ὀνομαστικὴ, πατέρας). Δυὸ παράξενες γενικὲς στὸ Σοφιανὸν εἶναι «ἡ τριάδα, τῆς τριάδος», καὶ ἡ «κοπέλα, τῆς κοπελός». Ὁ Σοφιανός εἶναι παλῆς πολὺ. Ἐγράψεν περίπου ἑκατὸ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Girolamo Germano (τοῦ ὁποῦ τοῦ γραμματικὸν ἔργον ἐξεδόθη στὰ 1622) καὶ ἀπὸ τὸν Πόρκιον (τοῦ ὁποῦ ἡ γραμματικὴ φάνηκε στὰ 1638).

35. Λαϊκοὶ τύποι τῆς ὀνομαστικῆς καὶ τῆς αἰτιατικῆς (πληθ.) — μαρτύροι, μαρτύρους.

36. Σελ. 73.

37. Λέγει, Φλεβάρης. Σωστό. Ἀκούεται ὅμως καὶ Φεβάρης. — Στὲς «Παραδόσεις» τοῦ κ. Πολίτη ὑπάρχει μιὰ γενικὴ «Δεκεμπριῶν». Ὁ Ψυχάρης λέγει ἐπὶ αὐτῆς ὅτι μπορεῖ τὸ β νὰ εἶναι «πατροπαράδοτο, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ λατινικὸν τὸ ἴδιο νὰ βαστᾷ (December)». («Ρόδα καὶ Μῆλα» Γ', σελ. 118). Ὑπάρχει στὲς «Παραδόσεις» (Α' σελ. 142) καὶ Νοέμπερης (Ἀράχοβα).

38. Τὸ «Στεβέρης» ἴσως ὄχι τόσο. Ὁ Σακελλάριος («Κυπριακά» Β') τὸ ἔχει ὡς Κυπριακόν· τὸ γράφει μὲ δυὸ τ.

ό κ. Περνός — «παππούς»⁽³⁹⁾, «νοῦς», «Ἰησοῦς», καὶ μόνον τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν ἔχει πληθυντικὸν ἀριθμὸν.

Στὴν κλίσι τῆς καθαρευούσης, ποῦ καταγράφει, ὀνομάτων ληγόντων εἰς «εύς», καλλίτερα νὰ παράλειπεν (ὡς γενικὸν κανόνα) τὴν κλητικὴν εἰς «εὔ»⁽⁴⁰⁾.

Θηλυκὰ ὀνόματα μὲ κατάληξιν «ἐν»⁽⁴¹⁾ εἶναι λιγιστά. Ὁ κ. Περνός δίδει τὸ «βαλιδὲν» ὡς παράδειγμα κλίσεως. Λέγει δὲ ὅτι ἐπάνω σ' αὐτὸ κλίνονται ἡ Ἑμινέ, ἡ Φατμέ, καὶ μερικὰ ἄλλα κύρια ὀνόματα ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ. Ἄς προσθέσουμε ἓνα δυὸ ἀκόμη — ὅχι κύρια ὀνόματα — ἡ κ ι α σ έ, ἡ ν ε ν έ.

Θηλυκὰ μὲ κατάληξιν — οῦ. Ὁ συγγραφεὺς στὰ παραδείγματά του μᾶς δίδει τὴν ψωμοῦ, τὴν ψαροῦ, τὴν ὑπναροῦ· ἀπὸ τὰ ψωμᾶς, ψαρᾶς, ὑπναρᾶς. Καὶ πῶς μπροστὰ μᾶς εἶπεν ὅτι ἀπὸ διάφορα εἰς — ᾶς ἀρσενικά, βγαίνουν θηλυκὰ εἰς — οῦ. Ἄς προσθέσουμε ὅτι καὶ ἀπὸ τὰ εἰς «—τῆς» ἀρσενικά κάποτε βγαίνουν στὴν δημοτικὴ θηλυκὰ εἰς — οῦ (—τοῦ) — ἀγοραστοῦ⁽⁴²⁾, θυμιαστοῦ, πειραχτοῦ⁽⁴³⁾. Ἔχει καὶ δ ο υ λ ε υ τ ρ ο ῦ. Τὸ θηλυκὸ τοῦ χαλβατζῆς, θὰ τὸ ποῦμε χαλβατζοῦ. Ξανθομάλλης, ξανθομαλλοῦ⁽⁴⁴⁾.

Τὰ Φρόσω, Μαριγώ, Λενιώ τὰ γράφει μὲ ῶ⁽⁴⁵⁾. Τὰ ὀνόματα ὅμως τῶν νησιῶν — Τῆνο, Χίο — μὲ ο. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ γενικὴ συ. ἡθεια. Ὁ κ. Μένος Φιλήντας τὰ θέλει ὅλα νὰ γράφονται μὲ ὀμικρον. Τώρα συνηθίσθησαν ἀρκετὰ ἡ Τῆνος, τῆς Τήνου, ἡ Κύπρος, τῆς Κύπρου, καὶ ἡ μέθοδος, τῆς μεθόδου, ἡ πρόοδος, τῆς προόδου.

Στὲς κλίσεις «ἐλληνίς, ἰδός», «κυβέρνησις, κυβερνήσεως», ἔπρεπε νομίζω νὰ γράφει τὰ δημοτικὰ ἄρθρα στὴν ὀνομαστικὴ καὶ στὴν αἰτιατικὴ τοῦ πληθυντικοῦ — ἡ συνηθῆς χρῆσις εἶναι «οἱ κυβερνήσεις», «τίς ἡ τὴς κυβερνήσεις». Ὁρθῶς ἔγραψεν ὁ ἴδιος, ἄλλοι, «οἱ παύσεις». Θὰ ἦταν πῶς πλήρες τὸ ἔργον τοῦ ἂν μᾶς ἔδιδε τὲς κλίσεις μερικῶν οὐδετέρων πολὺ συνηθισμένων σάν (π.χ.) μέλλον, πρωτοφανές, παρελθόν, φωνῆεν, συμβάν, ἐνδιαφέρον, γεγονός. Ἀναγράφει τὴν κλίσιν τῆς λέξεως «φῶς». Ἡ ὀνομαστικὴ καὶ ἡ αἰτιατικὴ τοῦ πληθυντικοῦ εἶναι «τὰ φῶτα». Αὐτὸ εἶναι τὸ δόκιμον. Ἀλλὰ ἄξιζε ν' ἀναφέρει καὶ «τὰ φώσια» (ὥπως ἔκαμε στὴν πρώτη ἐκδοσὶ τοῦ ἔργου του).

Κλίσις «Type : τὸ ξύλον»⁽⁴⁶⁾. Στὰ παραδείγματα, εἶναι «τὸ ἄλογο». Αὐτὸ ἔχει καὶ πληθυντικὸν (ἀνώμαλον) «τὰ ἀλόγατα», ὡς γνωστόν⁽⁴⁷⁾. Σημειώνονται στὸ βιβλίον ἡ δυὸ ὀνομαστικὲς πληθ. τοῦ κάστρο (κάστρα, κάστρη).

Ἡ κλίσις τοῦ «Type : τὸ γράψιμο» — ἡ ὁποία μπερδεύει μερικοὺς — μᾶς δίδεται πολὺ ἱκανοποιητικῶς ἀπὸ τὸν κ. Περνός.

Στὴν κλίσι τῶν οὐδετέρων τοῦ τύπου γράμμα, ατος· στόμα, ατος, παρατηρῶ — καὶ δὲν μὲ δυσχερεστεῖ — ὅτι δὲν κάμνει μνεῖα τῆς γενικῆς εἰς — άτου· γράμμα, γραμμάτου.

Καλλίτερα δίδεται ἡ κλίσις τῶν οὐδετέρων εἰς — ος⁽⁴⁸⁾ στὴν παρῶσαν ἐκδοσὶ τοῦ ἔργου παρὰ εἰς τὴν πρώτην. Ἀλλὰ τὲς δυὸ ὀνομαστικὲς — αἰτιατικὲς «στήθια» καὶ «κέρδητα» ἔπρεπε, νομίζω, νὰ τὲς φυλάξει, παράλληλα στὲς ὀνομαστικὲς — αἰτια-

39. Ἐνα ἀρκετὰ σπάνιο ἐπίθετο ἀπὸ τὸ «παππούς» — «Ὁ τόπος γάρ, ἀφέντη μου, ἐκεῖνος τοῦ Μωρέως / οὐδὲν τὸ ἔχω γονικόν, οὐδὲ παπουδικόν μου» (Χρονικὸν τοῦ Μωρέως).

40. Μία κλητικὴ ὁμοία μὲ τὴν αἰτιατικὴν, εἰς — έα, εἶναι ἡ προτιμότερη.

41. Σελ. 77.

42. Καὶ «ἀγοράστρα».

43. Καὶ «πειράχτρα».

44. Καὶ «ξανθομαλλοῦσα».

45. Σελ. 79.

46. Σελ. 83.

47. Γιά τὸν πληθυντικὸν τὰ ζ ᾱ «κατὰ τί διαφέρουν» ρωτᾷ ὁ Ροῖδης «τὰ σ ῶ α - σ ᾱ τοῦ θείου Πλάτωνος ἀπὸ τὰ ζ ῶ α, ζ ᾱ τοῦ σήμερον χωριανοῦ;»

48. Σελ. 84.

τικὲς «στήθη» καὶ «κέρδη»⁽⁴⁹⁾. Τὰ ἀσυνήθη — καὶ μήτε ἔμορφα — τὸ βάθο, τοῦ βάθου· τὸ δάσο, τοῦ δάσου, δὲν τὰ σημειώνει.

«Ὁ πλοῦτος, la richesse, plur. τὰ πλούτη»⁽⁵⁰⁾. Ὑπάρχει καὶ ὀνομαστικὴ — αἰτιατικὴ «τὸ πλοῦτος».

«Τέλος πάντων ὅταν ἐχορτάσασι τὸ πλοῦτος» (παραμῦθι· στὰ «Κυπριακά» τοῦ Σακελλαρίου, Β' 1891, σελ. 741).

«Τῇ κατοικιαῖς ἀφήκασι οἱ Τοῦρκοι καὶ τὸ πλοῦτος» («Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος, 1645 - 1669», Ἐκδοσις Α. Ξηρουχάκη, Τεργέστη, 1908, σελ. 541).

«Καὶ τοὺς θνητοὺς νικοῦσι ὅλους σὲ πλοῦτος κι ἀγαθά». (Ἰλιάδα, Μετάφρασις Α. Πάλλη., 1904, σελ. 408, Ω, στίχ. 535, 536).

Παράλληλα μὲ τὴν λαϊκὴν κλίσι τοῦ «ὁ μάγειρας» ὑπάρχει, λέγει ὁ κ. Περνός, καὶ ἡ κλίσις (τῆς καθαρευούσης) «ὁ μάγειρος». Ἀλλὰ δὲν μὲ φαίνεται νὰ λέγεται πολὺ ἡ ὀνομαστικὴ «ὁ μάγειρος»· λέμε τὸ δημοτικὸ «ὁ μάγερας». Στὴν γενικὴ μπορούμε νὰ ποῦμε «τοῦ μαγείρου». Γεν. Πλ. «τῶν μαγέρων» σπανίως ἀκούεται. Ὁ κ. Τριανταφυλλίδης⁽⁵¹⁾ γράφει μάγ ε ι ρ ας⁽⁵²⁾, μαγ ε ί ρ ι σ σ α, μαγ ε ι ρ ῶ.

Σημειώνει ὁ κ. Περνός τοὺς πληθυντικούς τοῦ κ α π ν ὅ ς — οἱ καπνοὶ (les fumées)⁽⁵³⁾, καὶ τὰ καπνὰ (les tabacs).

Ἄς ἀναφέρουμε ἐδῶ καὶ τὸν ν α ῦ λ ο ποῦ ἔχει πληθυντικὸ τὰ ναῦλα· τὸν λαιμό, ποῦ ἔχει ἓναν πληθυντικὸ τὰ λαίμα.

Ὡς ἄκλιτον ὄνομα ἔχει τὸ «ἡ γῆς». Τὸ ἄκλιτον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ εἶναι πολὺ περιορισμένης χρήσεως· ἡ γῆ, τῆς γῆς εἶναι τὸ σῶνθεος. Στὸ «σέβας» — ποῦ ἄλλοι γραμματικοὶ τὸ σημειώνουν ὡς ἄκλιτον — παραδέχεται πληθυντικὸν «τὰ σέβη». Τὸ σημειώνει ὡς «nom defectif»⁽⁵⁴⁾.

(Ἀκολουθεῖ)

Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗΣ

49. Συνηθίζεται καὶ τὸ «ἀπάχτη».

50. Σελ. 86 («Noms Irréguliers»).

51. «Ξενηλασία ἡ Ἰσοτέλειαν», σελ. 85.

52. Ὁ Ψυχάρης («Ρόδα καὶ Μῆλα», Β'. 1903, σελ. 173) ἔχει τὸ μ ᾱ γ ε ρ ας μέσα σὲ παράδειγμα τροπῆς τοῦ ι (ὥπως κι ἂν γράφεται) σὲ ε ἔμπρός ἀπὸ ρ. Τὸ ἴδιο κι ὁ κ. Περνός στὴν ἀρχὴ τοῦ κρινομένου βιβλίου.

53. Ὅχι ἐν πολλῇ χρήσει.

54. Ὡς σύνολον εἶναι πολὺ καλὸ τὸ μέρος τῶν Ἀνωμάτων Ὀνομάτων (σελ. 85-87) στὴν κρινομένη Γραμματικὴ.

Η χρησιμοποίηση του άριστερου χεριού από τον μαθητή στο σχολείο. Διάγνωση και παιδαγωγικά μέτρα

Ένα από τα φαινόμενα που μπορεί να συναντήσει κανείς, όχι σπάνια στο σχολείο —περισσότερο στο δημοτικό και λιγώτερο στο Γυμνάσιο— είναι η χρησιμοποίηση από μέρους του μαθητή, του άριστερου χεριού, για τη διεκπεραίωση της σχολικής του εργασίας ή και του παιχνιδιού, γενικώτερα. Οι στατιστικές στις οποίες κατέληξαν διάφορες έρευνες, κυμαίνονται ανάμεσα στο 2, 3 έως 21, 1 ο/ο. Το φαινόμενο έχει απασχολήσει πολύ τους παιδαγωγούς και ψυχολόγους όλων των χωρών, που θελήσανε να το φωτίσουν, κυρίως από την παιδαγωγική του πλευρά, και να βγάλουν υπεύθυνο πόρισμα, σ' ό,τι αφορά την αντιμετώπισή του, από τους εκπαιδευτικούς, στο σχολείο. Υπάρχουν παιδιά που για λόγους οργανικής κατασκευής χρησιμοποιούν το άριστερό χέρι, και που για το λόγο αυτό δεν πρέπει να πιέζονται από τους δασκάλους και τους γονείς, ενώ παράλληλα άλλα μπορούν να συνηθίσουν από μικρά να χρησιμοποιούν το δεξιό.

Για όλους αυτούς τους λόγους, μια βαθύτερη γνώση και εξέταση του ζητήματος είναι απαραίτητη. Θα σταθούμε σ' όρισμένα βασικά σημεία. Θα επιχειρήσουμε πρώτα μιαν εξήγηση του φαινομένου, θα δούμε με ποιόν τρόπο ή σημερινή επιστήμη επιχειρεί να ξεχωρίσει τις αληθινές από τις ψεύτικες περιπτώσεις του άριστεροχειρισμού και τελικά θα διαγράψουμε το ρόλο της αγωγής και την ανάλογη πράξη στην περίπτωση στάσης του παιδαγωγού.

Ι. Διάφορες έρμηνείες του φαινομένου.

Ένα γεγονός επιβεβαιωμένο από την ιστορική έρευνα είναι πως ο άνθρωπος από τα προϊστορικά ακόμη χρόνια παρουσίαζε κάποια πλευρική προτίμηση για το δεξιό του χέρι, πόδι, μάτι κλπ. Το συμπέρασμα βγαίνει από τη συστηματικότερη μελέτη των σχεδιαγραμμάτων των προϊστορικών λαών, από τον τρόπο της κατασκευής των εργαλείων τους, των λαβών κ. ά. καθώς και από την προσεκτική παρατήρηση της ζωής των σημερινών αγρίων λαών. Εξηγήσεις πολλές προτάθηκαν. Είναι γνωστό πως ο Πλάτων, διαπιστώνοντας το γεγονός, το είχε αποδώσει στη συνήθεια, που έχουν οι μητέρες να κρατούν τα παιδιά τους στη δεξιά αγκαλιά, πράγμα που έχουν οι άριστερο χέρι του παιδιού να μένει ακίνητο, ενώ άφηνε όλη την ελευθερία στο δεξιό να κινείται και να ασκείται. Την εξήγηση αυτή δεν δέχονται φυσικά σήμερα πολλοί ψυχολόγοι. Πρώτα γιατί πολλές μητέρες σηκώνουν τα παιδιά τους ανάλαβη, τότε από το άριστερό μέρος, τότε από το δεξιό, κ' ύστερα γιατί σχετικά πειράματα αποδείξανε, πως πολλά παιδιά έγιναν αριστερόχερα, παρ' όλο που οι μητέρες τους τα κρατούσαν πάντα δεξιά, ενώ άλλα που συνήθως τα κρατούσαν από το άριστερό πλευρό, έγιναν κανονικά, δεξιόχερα. Τέλος έχουμε τις περιπτώσεις των μητέρων, που όλα τους τα παιδιά τα κρατάνε κατά τον ίδιο τρόπο, κι όμως δεν γίνονται όλα αριστερόχερα ή δεξιόχερα.

Μια άλλη εξήγηση που επιχειρήθηκε είναι η εξής: Υποστηρίζουν πως επεκράτησε η χρησιμοποίηση του δεξιού χεριού, γιατί στις διαρκείς μάχες που ήταν υποχρεωμένοι να δίνουν οι πρωτόγονοι λαοί για την επιβίωσή τους, το δεξιό χέρι χειριζόταν το δύσκολο επιθετικό όπλο, ενώ το άριστερό περιριζόταν στην άμυντική υποβάσταξη της άσπίδας. Και η εξήγηση αυτή δεν είναι βέβαια πειστική. Το ίδιο δεν μάς ικανοποιούν κι' όσες άλλες εξηγήσεις εδόθηκαν και στηρίζονται στην επίδραση του περιβάλλοντος, αφού στις περισσότερες περιπτώσεις ο άριστεροχειρισμός παρουσιάζεται στο πολύ μικρό

παιδί, όταν δεν μπορεί ακόμη να γίνει λόγος για επίδραση περιβάλλοντος ή αγωγής⁽¹⁾. Κατά τον ίδιο τρόπο, δεν γίνεται απόλυτα δεκτή ή άποψη του Fischer, πως η τάση αυτή διαμορφώνεται στον άνθρωπο κατά την εποχή της εμβρυακής του ζωής, και των ιδιαίτερων συνθηκών του κατά τους ένενά μήνες της κύησης.

Έτσι, απομένει και σήμερα σαν ισχύουσα ή θεωρία που ήδη είχε διατυπώσει ο Broca από το 1895, πως δηλ. η αιτία του άριστεροχειρισμού πρέπει ν' αναζητηθεί κυρίως στην οργανική κατασκευή του εγκεφάλου και ιδιαίτερα των εγκεφαλικών λοβών. Είναι γνωστή από έρευνες τόσο νευροψυχιατρικές όσο και χειρουργικές, πως ο άνθρωπος, στον φυσιολογικό βέλαια άνθρωπο, εμφανίζει μια τάση κυριαρχίας, υπεροχής πάνω στο άλλο. Αποτέλεσμα της ασυμμετρίας αυτής είναι και το γεγονός πως ανάμεσα στους δυο εγκεφαλικούς λοβούς, συνήθως ο άριστερος παρουσιάζεται πιό «δυναμικός», πράγμα που εξασφαλίζει στον φυσιολογικό κανονικό άνθρωπο ανετώτερη και αποδοτικότερη χρήση του δεξιού του χέριας. Οι εξαιρέσεις στον γενικό αυτό κανόνα συνθέτουν το φαινόμενο του άριστεροχειρισμού που οφείλεται στην υπευθυνώτερη, σε σχέση με τον άριστερό, λειτουργία του δεξιού εγκεφαλικού λαβού⁽²⁾. Η υπεροχή του δεξιού λαβού πάνω στον άριστερό μπορεί να είναι φυσιολογική, όποτε έχουμε τις περιπτώσεις των ξεκάθαρα αριστερόχερων ανθρώπων, ή και παθολογική, προσερχόμενη από βλάβη του κανονικού άριστερου λαβού, όποτε έχουμε τις ψευδο-άριστεροχειρικές περιπτώσεις.

Η δεξιά ή άριστερά προτίμηση δεν περιορίζεται, φυσικά, μόνο σ' ό,τι αφορά τη χρησιμοποίηση του χεριού. Στους πραγματικά αριστερόχερους επεκτείνεται και στο μάτι και στο πόδι και όπως παρατήρησαν όρισμένοι έρευνήτες (Peterson) και στο αυτί. Παράλληλα, άλλοι παραδέχονται (σχολή Lombroso) μια διαφορετική ευαισθησία άφης του δέρματος, στο άριστερό ή δεξιό χέρι του οργανισμού.

Ποιός είναι τώρα ο ρόλος της κληρονομικότητας σ' ό,τι αφορά την κυριαρχία του ενός εγκεφαλικού λαβού πάνω στον άλλο; Μπορούν άραγε όλες οι παρουσιάζόμενες περιπτώσεις άριστεροχειρισμού να εξηγηθούν με τον παράγοντα αυτόν της κληρονομικότητας;

Πολυάριθμες έρευνες και στατιστικές έχουν γίνει μέχρι σήμερα πάνω στο σημείο αυτό. Γενικεύοντας τα πορίσματά τους, θα μπορούσαμε να πούμε πως ο ρόλος της κληρονομικότητας έχει βέβαια αποδειχθεί κατά τρόπο αναμφισβήτητο, δεν μπορεί όμως να επεκταθεί και να αιτιολογήσει όλες ανεξαιρέτως τις περιπτώσεις του άριστεροχειρισμού. Αυτό δείχνει, ανάμεσα σε παρόμοιους άλλους, ο παρακάτω πίνακας στατιστικής που σχηματίστηκε από τον έρευντή Chamberlain, ύστερα από εξέταση 12.068 υποκειμένων, που φυσικά χρησιμοποιούσαν κατά προτίμηση το άριστερό τους χέρι.

	Αριθμός οικογενειών	Αριθμός αριστερόχερα	ο/ο αριστερών/άριστερόχερων	Κορίτσια αριστερόχερα	ο/ο κοριτσιών άριστερών	Σύνολο αριστερών αριστερόχερων	ο/ο αριστερόχερων
Πατέρας και μητέρα αριστερόχεροι	33	26	39,6	20	5,4	46	46
Μητέρα αριστερόχερη	55	18	14,01	9	13,02	27	13,77
Πατέρας »	82	21	12,2	5	5,2	26	9,7
Πατέρας και μητέρα δεξιόχεροι	2031	223	5,1	84	3,1	307	3,9
Σύνολο οικογενειών	2177	267	5,3	101	3,8	368	4,83

1. Πολύ χαρακτηριστικές αλλά και πειστικές είναι οι έρευνες του διάσημου ψυχολόγου Gesell, πάνω στο σημείο αυτό.

2. Είναι γνωστό πως στο ίδιο υπεύθυνο ημισφαίριο του εγκεφάλου υπάρχουν και τα κέντρα της όμιλίας, που έκφρασή της άλλωστε αποτελούν οι κινήσεις των χεριών. Έτσι εξηγείται η σχέση που

τους απ' τ' άλλα, προσπαθούν να συμμορφωθούν μόνο τους. Η έμμεση συμπαράστασή μας τότε είναι σωστή. Γενικά στις περιπτώσεις που υπάρχει μονόπλευρη προτίμηση, όχι όμως ο υ υ ο ν ι σ μ έ ν η, και στις αμειωμένες καταστάσεις μπορούμε να ενθαρρύνουμε το παιδί για να χρησιμοποιήσει το δεξί του χέρι, τουλάχιστο για το γράψιμο. Φυσικά θα παρακολουθήσουμε τ' αποτελέσματα της τέτοιας μας υπόδειξης, σ' ό,τι αφορά τη συμπεριφορά του παιδιού, και ανάλογα θα τη συνεχίσουμε ή όχι. Βασικά θα έχουμε υπ' όψη μας πώς η ηλικία των 5 χρόνων αποτελεί το τελευταίο όριο που μπορούμε να περιμένουμε κάποια αλλαγή. Παιδιά που επιμένουν να χρησιμοποιούν το αριστερό τους χέρι και πέρα από το όριο αυτό, θα πει πώς ενισχύονται στην τάση τους από βαθύτερα οργανικά ή ψυχικά αίτια (βαθύτερες συναισθηματικές καταστάσεις, αντιδράσεις κ.ά.), γι' αυτό και πρέπει να φεθούν τελείως ανεπηρέαστα στην υπόλοιπη σχολική τους ζωή. Με τον τρόπο αυτόν θα διατηρήσουν τουλάχιστο ακέραιο τον ψυχικό τους κόσμο, πράγμα που έχει ασφαλώς πολύ μεγαλύτερη σημασία από την οποιαδήποτε χρησιμοποίηση του ενός ή του άλλου χεριού για τη μελλοντική τους ζωή.

ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ - ΧΟΥΡΔΑΚΗ

Σημ. Χρησιμοποιήσαμε τους όρους «αριστερόχερο» παιδί, «αριστερόχερο» γονείς, «αριστεροχειρισμός» και ομολογούμε πώς δεν είμαστε ικανοποιημένοι. Δυσκολευτήκαμε όμως να βρούμε στη δημοτική άλλους όρους, άγνωστους από γλωσσική πλευρά, που να μπορούν να αποδώσουν μονολογικά αυτό που θέλαμε να εκφράσουμε.

Διαβατικός σε σχολείο ενός «άλλου» πολιτισμού (II)*

(Αφήγημα φανταστικό και συμβολικό)

Μα εκείνο που απασχολούσε πιο πολύ απ' όλα τη σκέψη των παιδιών ήταν, καθώς κατάλαβα, το πρόβλημα του «χώρου». Πολύ καλά, παραδέχονταν πόση πραγματικότητα έμπεριέχεται σε κείνο που είχαν οι παλιοί συνηθίσει να χαρακτηρίζουν «πνευματικούς» κόσμους. Παραδέχονταν πώς η διάκριση ανάμεσα στο υλικό και στο πνευματικό ήταν, από οντολογική άποψη, σχετική μονάχα, ανώτερη μονάχα, πώς χρωστιάταν αποκλειστικά «στην ατέλεια του δέκτη - νόηση, λόγος». Παραδέχονταν επιτέλους εκείνο που ο Λαίη τους είχε πει, πώς έμελλε οι άνθρωποι να νιώσουμε πόση μεγαλωσύνη και πόση υπερέκταση πανεμορφιά κρύβεται πίσω απ' τις ατολμες συλλήψεις μας για το ύψος, το αιώσιο, το θεϊκό, και πόση αληθινότητα έχουν εκείνα που τόσο είχαμε συνηθίσει, λέει, να τ' αποκαλούμε «μεταφυσικά». Πολύ καλά όλ' αυτά. Πού όμως είναι δυνατό να βρίσκονται όλα κείνα; Ολόγυρά μας απλώνεται παντού το φυσικό σύμπαν που μας περιστοιχίζει. Πού χώρος για τα μέγαλα εκείνα πράγματα;

Το μεγαλύτερο απ' τ' άγρια σπρώχθηκε απ' το θρανίο του. Δεν είχε βέβαια καμιά διάθεση, είπε, να κλίνει σε πεποιθήσεις υλιστικές. Είναι ευτυχισμένο να ακούει να επαληθεύονται τα όσα η θρησκεία είχε πει, τα όσα η πίστη είχε ενσταλάξει χιλιάδες τώρα χρόνια στις ψυχές των ανθρώπων. Είναι ευτυχισμένο να ακούει πόσο είχαν δίκιο οι

* Συνέχεια από το προηγούμενο τεύχος του περιοδικού μας, σελ. 274.

κορυφαίοι του πνεύματος. Όμως δε μπορεί και να μην πει πόσο αμείλικτο ορθώνεται το πρόβλημα του «χώρου» μπροστά του.

Πού είναι δυνατό να βρίσκονται όλα εκείνα; Το φυσικό σύμπαν κατέχει τα πάντα, τα πάντα απ' την άποψη του χώρου. Εκείνο πλημμυρίζει ολόυθε. Χώρος έξω απ' αυτό δεν θα μπορούσε να υπάρξει πουθενά. Τέρμα η φύση δεν έχει. Κι αν ακόμα θα μπορούσαμε να ταξιδέψουμε πάνω σε μια άχτιδα από φως, κι αν ακόμα υποθέσει κανένας πώς έχουμε αμέτρητες χιλιάδες χρόνια στη διάθεσή μας γι' αυτό το ταξίδι, και πάλι τέρμα δε θα βρίσκαμε πουθενά.

Σ' αυτό το σημείο είναι που ο Λαίη τους είπε την παραβολή του Τίνερσεν — παρμένη από ένα απ' τα εκλαϊκευτικά της καινούργιας τους τώρα εδώ οντολογίας βιβλία, γραμμένο καθώς άκουσα απ' τον παλιό εκπαιδευτικό και κορυφαίο υστερότερα διανοητή και στοχαστή τους Τίνερσεν — την παρομοίωση για το μέγεθος της τροπικής γής.

Άκουσα πού τους έλεγε πάνω - κάτω για έναν υποθετικό γιγάντιο ολόστρογγυλο καρπό κάποιας χώρας των τροπικών, κρεμασμένο σαν από ένα θαύμα από μιαν απίστευτα λεπτή κι ανθεκτική μετάξινη τρίχα αντί για κλαρί, που στην επιφάνειά του, πριν ώριμάσει και σαπίσει και πέσει, είχε ζήσει το γένος των Κήιλ, για μήνες και μήνες — μιαν αιωνιότητα για κείνους. Άς τον φανταστούμε, λέει, τον τεράστιο κείνο καρπό σαν μια τέλεια σφαίρα. Και τους Κήιλ άς τους φανταστούμε να έχουν ζωή πνευματική, όσο κι αν μπροστά τους οι γνωστοί σε μας μικροοργανισμοί, οι απρόσιτοι και με το πιο ισχυρό μικροσκόπιο στην όρασή μας, θα έμοιαζαν με γίγαντες. Οι Κήιλ έχουν και νόηση κι αισθήματα. Κάτι λίγα ξέρουν από αριθμητική κι από γεωμετρία και νιώθουν τι θα πει στοργή κι αγάπη και πόνος. Έχουν σκέψη και κρίση. Μπορούν να κινηθούν σ' όλη την επιφάνεια του κόσμου τους και να μετρήσουν αποστάσεις. Μονάχα έτσι είναι απ' τη μοίρα πλασμένοι, να τους είναι, λέει, αδύνατο να συλλάβουν απ' το φυσικό κόσμο κάτι άλλο, έξω από γραμμές κι επίπεδα. Η τρίτη διάσταση είναι απρόσιτη στη δική τους νόηση, είναι για κείνους σά να μην υπάρχει — κι ούτε και θα μπορούσαν ποτέ να φανταστούν κάτι παρόμοιο. Γι' αυτό κι οι λιγοστές τους γεωμετρικές γνώσεις περιορίζονται στην επίπεδομετρία.

Έτσι ζούν υλικά και πνευματικά μέσα σ' έναν κόσμο δυο διαστάσεων. Κι είναι τόσο βέβαιοι για την πραγματικότητα του κόσμου και για την αληθινή ύφή και μορφή του... Εκείνος δεν είναι, λέει, παρά μια ατέρμονη επίπεδη επιφάνεια, κάτι σά μια πεδιάδα απέραντη, που όπου κι αν στραφείς, σε οποιαδήποτε κατεύθυνση, δε βρίσκεις το τέλος της πουθενά, οσαδήποτε χρονικά περιθώρια κι αν έχεις στη διάθεσή σου. Το έμβადόν της είναι όσο με το άπειρο. Μακροχρόνια και πολύ προσεχτικά πορίσματα της έμπειρίας και της λογικής τους έχουν δώσει ατράνταχτες αποδείξεις για όλα αυτά. Έχουν έλεγχο της αυστηρά απ' το πείραμα και την παρατήρηση. Έχουν πάλι και πάλι περάσει απ' την κρίση του ορθολογισμού. Δεν υπάρχει δεύτερη γνώμη. Αισθησιακοί και νοησιαρχικοί και κριτική φιλοσοφική σκέψη δίνουν πάνω σ' αυτό τα χέρια. Κι ο μικρός παιχτής τους Μακλή κάτι ήξερε — στους στίχους του εκείνους πούλεγε για το σύμπαν πώς είναι σαν ένας κύβλος που το κέντρο του βρίσκεται πανταχού του κόσμου, το μέγεθος της ακτίνας του εκφράζεται με το άπειρο και η περιφέρεια του δεν βρίσκεται πουθενά — κάτι ήξερε διατυπώνοντας έτσι με την ποιητική του άδεια και με μεταφορικό βέβαια νόημα την τόσο χαρακτηριστική εκείνη σύμπτωση στις απόψεις της θετικής τους επιστήμης και της φιλοσοφίας τους.

Έχουν, είν' αλήθεια, κι άρες απέραντης νοσταλγίας οι Κήιλ. Όρες άρρητης δίψας της καρδιάς μέσα σε κείνο το στεγνό πνευματικό περιβάλλον του κόσμου τους. Νιώθουν ανάγκη αίσιαστη της ψυχής τους να υψωθούν πάνω απ' τα δεσμά του φυσικού κόσμου. Κι είναι φορές που μερικοί όνειροπόλοι ανάμεσά τους — χωρίς βέβαια σικου κόσμου. Κι είναι φορές που μερικοί όνειροπόλοι ανάμεσά τους — χωρίς βέβαια να ναι σε θέση να τους κάνουν λόγο για τρίτη διάσταση, γιατί κάτι τέτοιο τους είναι αδύνατο να το συλλάβουν καν — τους καλούν όμως να πιστέψουν πώς ο αληθινός κόσμος είναι προπάντων «άλλος». Ένας κόσμος, λέει, ολόκληρος, «τόσο διαφορετικός

ἀπ' τὸ δικό μας σύμπαν», καὶ ποὺ ἔχει μιὰ μεγαλωσύνη καὶ μιὰ «μαγικὴ ὁμορφιά» ὑπεργήνη, ποὺ «δὲ θὰ μπορούσε κανένας μας ποτὲ νὰ φανταστεῖ». «Ἐνὰ πολὺ μικρὸ τοῦ μέρους εἶναι, λέει, ὁ κόσμος μας».

Μὰ τὰ λεγόμενά τους δὲ στέκουνε στὴ λογικὴ καὶ ἀποδείχνονται πῶς «βρίσκονται ἔξω ἀπ' τὴν πραγματικότητά» καὶ τελικὰ φαίνεται πῶς κανένας ἀπ' αὐτοὺς δὲν εἶναι «ένας γνωστικός Κήλι», ἕνας ὅμοιος τους μὲ φρόνηση καὶ μὲ πείρα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου.

Ἀλήθεια, τοῦ κάκου πᾶνε οἱ ἄλλοι νὰ ἐπαληθεύουν «τὰ ὥραϊα ἐκεῖνα πράγματα ποὺ οἱ μετρημένοι στὰ δάχτυλα ὀνειροπόλοι τοὺς εὐαγγελίζονται». Τὰ συμπεράσματά τους εἶναι πῶς σύμφωνα μὲ κάθε λογικὸ τρόπο σκέψης εἶναι φανταστικά ὅλα ἐκεῖνα. «Κάτι ποὺ πραγματικὰ ὑπάρχει, κάτι ποὺ δὲν εἶναι φαντασία ἢ μεταφυσική, εἶναι ἀναγκαῖα εἴτε γραμμὴ εἴτε ἐπίπεδο. Πῶς μπορεῖ νὰ νοηθεῖ κάτι διαφορετικὸ καὶ ἀπ' τὸ ἕνα καὶ ἀπ' τὸ ἄλλο καὶ παρ' ὅλα αὐτὰ νάχει ὑπαρξὴ ἀληθινή; Κι ἄλλως τε ποὺ χωρὶς γιὰ ὅλα ἐκεῖνα ποὺ θέλετε νὰ πεῖτε; Ὁλόγυρά μας παντοῦ εἶναι τὸ σύμπαν ποὺ μᾶς περιστοιχίζει. Τὸ ἄπειρο μονάχα μπορεῖ νὰ ἐκφράσει τὴν ἔκτασή του καὶ τὸ τέρμα του δὲ θὰ μπορούσε πούθενά νὰ βρεθεῖ. Τρέξτε ὅσον καιρὸ θέλετε καὶ ὅσο γρήγορα θέλετε καὶ σ' ὅποιαδήποτε κατεύθυνση. Δὲν θάβρετε τέλος πούθενά. Τὰ ὅσα λοιπὸν θέλετε νὰ μᾶς πεῖτε, εἶναι μεταφυσική. Εἶναι θερμοὶ πόθοι μονάχα. Δὲν ὑπάρχουνε στὴν πραγματικότητα. Βρῆτε πρῶτα ἕνα τέρμα στὸν κόσμο καὶ ὑστερότερα κάθεστε καὶ μᾶς λέτε γιὰ τὰ ἐνδεχόμενα παραπέρα ἀπ' αὐτόν».

Καὶ τὰ θετικά ἐκεῖνα μυαλὰ μὲ τὴ γερὴ κρίση καὶ μὲ τὴν τετραγωνισμένη λογικὴ τοὺς περιγελοῦσαν καὶ τοὺς ἔλεγαν νὰ παρατήσουνε τὰ ὀνειροπολήματα καὶ νὰ μὴ προσπαθοῦνε ν' ἀπλώσουνε παράλογα τὰ πλαίσια τῶν ὑπαρκτῶν πραγμάτων.

Οἱ πιὸ πολλοὶ ὅμως ἀπ' τοὺς Κήλι εἶχαν νιώσει τὴν καρδιά τους νὰ λαχταρίζει στὸ ἄκουσμα ὅλων ἐκείνων. Ἦξεραν πῶς δὲ στέκουνε στὴ λογικὴ, μὰ πόσο ἦταν ἀνακουφιστικὸ γιὰ τὴ δίψα τῆς καρδιάς τους νὰ μπορούνε νὰ λένε πῶς «ἐκεῖνος εἶν' ὁ ἀληθινὸς κόσμος». Ἐλεγον μέσα τους «ἄχ, ἄς γινώταν μπορετὸ νὰ εἶν ἀλήθεια!». Κι ἀφοῦ ἡ λογικὴ καὶ ἡ ὀρθὴ κρίση τοὺς τάρνιόταν, τᾶκαναν ἀντικείμενα ὅχι γνώσης, ἀλλὰ πίστεως, ὅχι λόγου, ἀλλὰ θερμῆς συναισθηματικῆς ἐλπίδος ὑπερκόσμιας. Ἐκλαψαν ἀπὸ λαχτάρα γι' αὐτὰ καὶ ἐλάτρεψαν ἐκείνους ποὺ τᾶχουνε πεῖ, καὶ τοὺς ἔκαναν προφῆτες καὶ πνευματικούς ἡγέτες καὶ τοὺς εἶχαν ἀνάμεσά τους σὰ μεγάλες ἀθάνατες μορφές, ποὺ χωρὶς ἐκεῖνες ἐνιωσαν νὰ τοὺς εἶναι ἀνεπιθύμητη ἡ ζωὴ.

Γιὰ τοὺς Κήλι, συνεχίζει πάνω - κάτω ὁ Τίερσεν, τὰ περιστατικά πῶς πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ξαναγυρίζουν «ὕστερ' ἀπὸ πολὺν καιρὸ» στὰ σημεῖα ἀπ' ὅπου εἶχανε ξεκινηθεῖ, ἀγκαλιὰ δὲν εἶχανε στρέψει ποτὲ πρὸς τὰ πίσω, μὰ εἶχανε συνεχίσει σὲ ὁλοῖση καὶ ἔχουν ἐξακριβωθεῖ. Ἀλλὰ τὸ πῶς γίνεται αὐτό, εἶναι ἀπρόσιτο στὴ νόησή τους. Καμιὰ ἐξήγηση δὲν εἶναι δυνατό γιὰ κείνους νὰ ὑπάρχει γιὰ τὰ περιστατικά αὐτά, ποὺ γιὰ τοὺς Κήλι εἶναι σὰν ἕνα εἶδος θαῦμα. Προσκολλημένοι κατ' ἀνάγκη — ἀπ' τὴ μοῖρα τους — στὴν ἰδέα τῆς ἐπίπεδης ἐπιφάνειας, ἔχουν κατατάξει αὐτὰ τὰ πράγματα στὰ ὅσα βρίσκονται «ἔξω ἀπ' τὰ σύνορα τῆς γνώσης γιὰ παντοτεινὰ» καὶ τᾶχουνε ἀναγάγει στὸ «μεγάλου μυστικοῦ ποὺ μᾶς περιστοιχίζει», καθὼς λένε. «Οὔτε καὶ πρόκειται ἀπ' τὴ μοῖρα».

Ὁ Τίερσεν διατυπώνει παραπέρα τὴν ὑπόθεση γιὰ ἕνα ξανθόμαλλο, λέει, παιδί μὲ γαλανὰ μάτια, μὲ ὁμορφὸ ἐσωτερικὸ κόσμο καὶ μὲ ψυχὴ γεμάτη τρυφερότητα καὶ καλοσύνη, ποὺ κάθεσαι καὶ κοιτάζει ἀπὸ πέρα γιὰ κάμποση ὥρα τὸν ὀλοστρογγυλὸ ἐκεῖνο καρπὸ τῆς τροπικῆς γῆς, μὲ ἀγνὴ σκέψη καὶ μὲ ἀγάπη γιὰ τὰ θαυμάσια τῆς φύσης. Μὰ γιὰ τοὺς Κήλι ὅποιοσδήποτε ποὺ νὰ στέκει ἔξω ἀπ' τὴ δική τους μοῖρα — ἀκόμα καὶ τὸ μικρὸ ἄκακο παιδί, μὲ τὰ φωτεινὰ μάτια, τὸ κυριευμένο κείνη τὴν ὥρα ἀπὸ

γοητεία μπροστὰ σ' ἕνα ἀπ' τὰ θαυμάσια τῆς Δημιουργίας — θὰ λογιζόταν «ὑπαρξὴ ὑπερφυσική». Ἡ καλύτερα οἱ «θετικώτεροι» ἀπ' αὐτοὺς δὲ θὰ μπορούσανε κὰν νὰ πιστέψουνε στὴν πραγματικότητά μιᾶς τέτοιας «ἀνώτερης» καὶ «πάνω ἀπ' τὸν κόσμο» πνευματικῆς προσωπικότητος, ποὺ νὰ τοὺς παρακολουθεῖ. Ἀν δοκίμαζε κανένας τοὺς νὰ ἐκφράσει τὴν ὑπόθεση γιὰ μιὰ τέτοια δυνατότητα, δὲ θὰ τὸν πίστευαν ποτέ. Τὸ πολὺ, ἢ ἐμφυτὴ στὴν ψυχὴ τους δίψα τῆς ἔρευνας θὰ τοὺς ἔκανε ἴσως νὰ περιτρέξουνε ἄλλη μιὰ φορὰ τὸν κόσμο τους παντοῦ. Μὴ συναντώντας ὅμως πούθενά κάτι σχετικὸ μὲ κείνο ποὺ ἀπὸ διαίσθηση μερικοὶ ἀνάμεσά τους εἶχανε πεῖ, θὰ φρόντιζαν οἱ πιὸ γνωστικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ν' ἀπαλλάξουνε τὸ πνεῦμα τους ἀπὸ τέτοιας λογῆς ὀνειροφαντασιῶν, ποὺ τόσο φανερά τὰ πορίσματα τῆς θετικῆς ἔρευνας τοὺς τίς ἀπόδειχναν ἀπατηλές. «Ὅσο ἀληθινὲς μπορεῖ νὰ ναι οἱ ὑπερβατικὲς γενικὰ ἐννοιες γιὰ ὑπάρξεις ὑπερκόσμιες, ἄλλο τόσο σωστὰ εἶναι τὰ ὅσα θέλουνε νὰ ποῦνε τὰ ὀνειροπαρμένα τοῦτα ἀδέρφια μας γιὰ πνεύματα ἀνώτερα ποὺ «οἱ νόμοι τοῦ φυσικοῦ κόσμου δὲν τὰ δεσμεύουνε». Ὅλο αὐτὸ τὸ παραμῦθι εἶναι κάτι ἀσύλληπτο ἀπ' τὴ νόηση καὶ ἀπ' τὸν ὀρθὸ λόγον».

Γιὰ τοὺς Κήλι «χάνεται ἀπ' τὸν κόσμο» καὶ «παύει νὰ ὑπάρχει» κάθε τι ποὺ θὰ ὑψωνόταν τυχόν, ἄς εἶναι καὶ ἐλάχιστο, ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια τοῦ τεράστιου καρποῦ τους. Αὐτὸ δὲν θὰ τόκαμε ποτὲ τὸ ξανθὸ παιδί μὲ τὰ γαλανὰ μάτια: νάνασρκώσει τὸν Μακὴλ μὲ μιὰ μικροσκοπικὴ λαβίδα, ἄς εἶναι καὶ ἕνα χιλιοστόμετρο «πάνω ἀπ' τὸν κόσμο». Ὅχι μονάχα γιὰ τὸ διαθέτει τέτοιο πρᾶγμα, μὰ καὶ ἂν μπορούσε δὲ θὰ τόκανε ποτέ, ἀπὸ συμπόνια γιὰ τὴ Moderhjerte, τὴ μητέρα τοῦ μικροσκοπικοῦ ποιητῆ. Μὰ ἂν ὑποθέσει κανένας πῶς γινώταν κάτι τέτοιο, ὁ Μακὴλ θὰ ἐκμηδενίζοταν γιὰ κείνους ὀριστικά καὶ «δίχως ἐπιστροφή» καὶ θὰ περνοῦσε στὴν «ἀνυπαρξία». Θὰ ποῦνε τὴν ἀλήθεια στὴ Moderhjerte, ἂν τῆς ποῦνε πῶς δὲ βρίσκεται «πούθενά» καὶ θάχει δικίον ἐκεῖνη νὰ τὸν θρηνήσει. Θάναι δικαιολογημένος ὁ σκεπτικισμὸς τῆς, ἂν τῆς ποῦνε ὑστερότερα γιὰ παρηγοριά πῶς ἴσως «στὴν πραγματικότητά τίποτα δὲν χάνεται», ἀφοῦ σύμφωνα μὲ κάθε λογικὸ τρόπο σκέψης ὁ Μακὴλ ἔχει ὀριστικά «χάθει». Τὸ ἴσως νὰ ὑπάρχει «κάπου» εἶναι μιὰ ἐλπίδα ξέφρενη καὶ ἔξω ἀπὸ κάθε ὀρθολογισμό. Κι ἡ Moderhjerte ἔχει δικίον νὰ ρωτᾷ κείνους ποὺ πασιάζουν γύρω τῆς νὰ τὴν ἀνακουφίσουν ἀπ' τὸν πόνο τῆς πόνο: «Ποῦ λοιπόν; Εἶναι νοητὸ νὰ ὑπάρχει αὐτὸ τὸ «κάπου» καὶ ἔξω ἀπ' τὸν κόσμο, ἔξω ἀπ' τὸ ἄπειρο; Ποῦ; Στὸ ὑπερέραν; Στὸν ὑπερβατικὸν χῶρον; Μὰ αὐτὸ εἶναι μεταφυσικὴ καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται σὰ καμιὰ πραγματικότητά». Καὶ συμφωνοῦνε τὰ ὅσα εἶναι θετικά μυαλὰ γύρω τῆς πῶς ὁ Μακὴλ ἔχει περάσει πιά στὴν ἀνυπαρξία.

Μὰ ἔρχονται ὥρες ποὺ ἡ Moderhjerte, ἂν καὶ γαλουχημένη ἀπ' τὸ δικό τους τρόπο νὰ σκέπτονται, μὲ τὴν τετραγωνισμένη λογικὴ, αἰσθάνεται ὅμως διαφορετικά. «Ξέρω πῶς δὲν εἶναι λογικὸ οὔτε γνωστικὸ αὐτὸ ποὺ κὰν, λέει τότε στοὺς γύρω τῆς ἀνάμεσα στὰ ναυαγία τῆς, μὰ εἶναι στιγμὲς ποὺ πιστεύω πῶς μπορεῖ ἐκεῖνος νὰ ὑπάρχει ἀκόμα κάπου. «Ἐκεῖ» ποὺ ὁ νοῦς μας δὲ μπορεῖ νὰ βάλει. Τὸ πιστεύω ὅχι μὲ τὴν κρίση μου, μὰ μὲ τὴν καρδιά μου καὶ μ' ὅλη μου τὴν ψυχὴ. Μοῦ γεμίζει τὴν ψυχὴ αὐτὴ ἡ πίστη. Μὴν πεῖτε ὅχι στὸν πόνο μου, μὴν πεῖτε ὅχι στὴ ραγισμένη μου καρδιά. Ἴσως γελιόμαστε ἐμεῖς οἱ Κήλι καὶ ἴσως πρέπει νὰ πονέσει κανένας πολὺ, πολὺ, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ νιώσει τὴν πραγματικὴ ἀλήθεια. Κάτι μοῦ λέει πῶς λαθεῖ ἡ λογικὴ μας. Ἴσως νὰ ὑπάρχει σφάλμα αὐτὸ τὸ «κάπου», ἴσως νὰ ὑπάρχει «ἐπέκεινα», ὅσο καὶ ἂν φαίνεται παράλογο αὐτό. Μὴ μοῦ πεῖτε νὰ ἐκφραστῶ μὲ λόγια τί νιώθω τούτῃ τῇ στιγμῇ. Δὲ θὰ μπορούσα. Μὰ ποῖός ἔρε; Ἴσως ἡ ἀξήγητὴ τούτῃ βαθύτατῃ πίστῃ μου καὶ ἡ διαίσθησή μου νὰ μὴν εἶναι μονάχα χίμαιρες ἀπότοκες τοῦ πόνου μας οὔτε νάχουνε ἢ μοναδικὴ τους πηγὴ τοὺς πόθους μας καὶ τὴν ἄρρωστη νοσταλγία μας καὶ τὴ δίψα τῆς καρδιάς μας μέσα σὲ τοῦτο τὸ πνιγερὸ πνευματικὸ περιβάλλον τοῦ δικοῦ μας κόσμου. Τάχα ὁ βαθὺς τοῦτος πόνος σέρνει σὲ ὀνειροφαντασιῶν καὶ σὲ πλάνες ἢ μήπως τυχόν τὸ ἀντίθετο ἐξυψώνει καὶ ἐμπνέει καὶ φωτίζει καὶ ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ τὴν πραγ-

μὲ ὄπλα, στὰ δικαστήρια, καὶ ὅλα αὐτὰ ξέρον· καὶ νὰ τὰ διδάσκουν καὶ σὲ ὅποιον ἄλλον, φτάνει νὰ τοὺς πληρώνῃ. Καὶ τὸ κορύφωμα : μποροῦν νὰ τὰ βγάλουν πέρα σὲ ὁποιαδήποτε συζήτηση, ἀνατρέποντας ὅ,τι λέγεται, εἴτε ἀληθινὸ εἶναι, εἴτε ὄχι. Ἀρκετὰ κατατοπιστικὸς πρόλογος γιὰ τὴν τραγωδίᾳ μαζί καὶ κωμωδίᾳ ποὺ θὰ ἀκολουθήσῃ.

Τὸ κορύφωμα τῆς εἰρωνείας εἶναι νὰ μᾶς λέγῃ ὁ Σωκράτης, ὅτι τόσο μαγεύτηκα ἀπὸ τοὺς «πασσόφους» αὐτοὺς, ὥστε ἀποφάσισα, τώρα στὰ γεράματα, νὰ πάῃ κι' αὐτὸς νὰ γίνῃ μαθητὴς τους. Ἐκεῖ θέλει νὰ τραβήξῃ καὶ τὸν Κρίτωνα, ποὺ δὲν ἀρνεῖται, μὰ ζητᾷ πρῶτα ν' ἀκούσῃ σὰν τί εἶναι ἡ σοφία τῶν ξένων.

Ἔτσι προετοιμασμένη ἀρχίζει τὴ διήγησή του ὁ Σωκράτης (Β' μέρος τοῦ προλόγου, 272d - 275c). Μὰ δὲν θ' ἀκούσωμε ἀκόμη τὴ φωνὴ τῆς σοφίας τῶν ξένων. Θὰ μᾶς πῇ πρῶτα ὁ Σωκράτης πῶς τὸ δαιμόνιο τὸν ἐμπόδισε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ Λύκειο, ὅπου βρέθηκε μόνος, πῶς μπήκαν οἱ δύο σοφοὶ μὲ πλῆθος μαθητῶν, πῶς μπήκεν ἔπειτα ὁ ἐκλεκτὸς ἑφηβὸς Κλεινίας μὲ τὴν ἀκολουθία τῶν θαυμαστῶν του. Ὅταν ὁ Κλεινίας εἶδε τὸν Σωκράτη, πῆγε κατ' εὐθείαν κοντὰ του καὶ κάθισε στὰ δεξιὰ του. Οἱ σοφιστὲς πάλι, ὅταν εἶδαν τὸ ἐκλεκτὸ ἀρχοντόπουλο, σταμάτησαν, σιγοκουβέντιασαν, ἔρριξαν καὶ ξανάρριξαν πρὸς τὰ ἐκεῖτις ματιές τους καὶ ὕστερα ἤλθαν καὶ κάθισαν κι αὐτοί. Δεξιὰ στὸ «μειράκιον» ὁ πιὸ σοφὸς τους, ὁ Εὐθύδημος, ἀριστερὰ στὸ Σωκράτη ὁ Διονυσόδωρος. Οἱ λεπτομέρειες αὐτὲς παίρνουν, ὅταν σκεφτοῦμε τί ἀντιπροσωπεύει ὁ Σωκράτης καὶ τί οἱ σοφιστὲς, ἐξαιρετικὴ βαρύτητα. Ἐδῶ τελειώνει πιά τὸ παρουσίασμα. Θὰ ἀκούσωμε τὴ σοφία τους τώρα ;

Ὁ Σωκράτης μὲ ὅλη τὴν εὐγένεια τοῦ Ἀθηναίου ἀστοῦ παρουσιάζει στὸν Κλεινία τοὺς δύο ξένους. Τοὺς παρουσιάζει ὅπως τοὺς γνώρισε στὸ πρῶτο τους ταξίδι, «πέρσι ἢ πρόπερσι». Οἱ ξένοι ἀμέσως δείχνουν τὴν καταφρόνια τους καὶ γελοῦν κοιτάζοντας ὁ ἓνας τὸν ἄλλον γιὰ τὸ φτωχὸ αὐτὸ παρουσίασμα. Βρίσκονται τώρα σὲ πολὺ ψηλότερη κορυφὴ σοφίας ! «Πιστεύαμε, Σωκράτη, πῶς οἱ δύο μᾶς μπορούμε καλύτερα καὶ γρηγορώτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον νὰ διδάξωμε τὴν ἀρετὴ». Μὲ τὴ χαριτωμένη τούτη σκηνὴ ἀπλώνεται ἄνετα ὁ σατυρικός τόνος καὶ διαγράφεται μὲ ἐπιδέξια πινελιὰ ἡ κορυφὴ τῶν δύο σοφιστῶν. Εἶναι ἡ πρώτη πανηγυρικὴ ἀποκάλυψή της. Θαμπώνεται ὁ Σωκράτης ἀπὸ τὸ πέλαγος αὐτῆς σοφίας, ποὺ ἀπλώνεται ἀναπάντεχα μπροστά του, αὐτὸς ὁ ἐραστὴς τῆς γνώσεως, ὁ δάσκαλος τοῦ «ἐν οἷδα ὅτι οὐδὲν οἶδα» καὶ πέφτει σὲ παρακάμια καὶ ἱκεσίες σὰ νὰ εἶχε μπροστά του θεοὺς - μὴ τέτοια σοφία δὲν εἶναι μονάχα γιὰ θεοὺς ; - νὰ τὸν συγχωρήσουν γιὰ τὸ λάθος του.

Εἶναι ὁμως ἀλήθεια ; Σκέφτηκαν καλὰ αὐτὸ ποὺ εἶπαν ; Δὲν παίζουν ; Καὶ οἱ δύο μαζί μὲ ἓνα στόμα σπεύδουν νὰ τὸν διαβεβαιώσουν πῶς ἔτσι εἶναι, ὅπως εἶπαν, καὶ τὸ σπουδαιότερο ὅτι σκοπὸς τοῦ ταξιδιοῦ τους στὴν Ἀθήνα εἶναι νὰ ἐπιδείξουν καὶ διδάξουν τὴ σοφία τους σὲ ὅποιον θέλει νὰ τὴ μάθῃ. Καὶ ποῖός δὲ θὰ θελήσῃ ; Πρῶτος ὁ Σωκράτης κι ἔπειτα ὁ Κλεινίας καὶ ὁ φίλος του ὁ Κτήσιππος, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ παρόντες φίλοι τους ἐπικροτοῦν καὶ παρακαλοῦν νὰ ἀκούσουν τοὺς ξένους. Γύρω ἀπὸ τοὺς τέσσερις ποὺ κάθονται στὸν πάγκο, ὅλοι οἱ ἄλλοι ὄρθιοι ἔχουν σχηματίσει ἓνα ἡμικύκλιο μὲ τὸν Κτήσιππο στὴ μέση, ἀκριβῶς ἀπέναντι στὸν Κλεινία.

Πέλαγο ὅμως ἡ σοφία τῶν ξένων. Γι' αὐτὸ ὁ Σωκράτης προθυμοποιεῖται νὰ περιορίσῃ τὴν ἐπίδειξή σὲ κάποιο συγκεκριμένο θέμα. Ὅλοι, δικοὶ του καὶ φίλοι περιβάλλον μὲ ἰδιαίτερη στοργὴ καὶ καμάρι τὸν Κλεινία : κι ἀνήσυχτοι εἶναι μὴ, τώρα πρὸ πάντων στὴν τρυφερὴ ἡλικία, τοῦ γυρίσει κανεὶς τὰ μυαλὰ καὶ τὸν χαλάσῃ. Ὁ καλὸς θεὸς ὅμως ἔστειλε στὴν ὥρα τους τοὺς δύο σοφοὺς διδασκάλους τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἀρετῆς. Ἀς δοκιμάσουν νὰ πείσουν τὸν νεανία, ὅτι πρέπει νὰ ἀγαπᾷ τὴ σοφία καὶ νὰ φροντίζῃ γιὰ τὴν ἀρετὴ. Μὲ θάρρος καὶ αὐτοποιοποίησιν ἐκεῖνοι δέχονται, φτάνει νὰ θέλῃ ὁ νέος νὰ ἀπαντᾷ. Ἐδῶ τελειώνει ὁ πρόλογος.

Περιμένουμε τώρα νὰ ἀκούσωμε ἐπιτέλους τοὺς σοφοὺς ξένους. Πρέπει ὅμως ὁ Σωκράτης νὰ δξύνει περισσότερο τὴν ἀνυπομονησίᾳ μας. Θὰ κάμῃ μιὰ ἐπικύληση,

ὅπως ὁ ποιητής, στὶς Μοῦσες καὶ τὴ Μηνίμην, νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ ἀνιστορήσῃ καλὰ τὴν τόσο φοβερὴ σοφία τῶν ξένων. Μὲ τὴν ἐπικύληση τούτῃ ἀρχίζει τὸ πρῶτο ἐπεισόδιο, ἡ πρώτη πράξις τοῦ δράματος (275c - 277c).

Τὸ λόγο παίρνει ὁ Εὐθύδημος : ἐρωτᾷ τὸν Κλεινία. Ποιοὶ ἄνθρωποι μαθαίνουν, οἱ σοφοὶ ἢ οἱ ἀμαθεῖς ; Μεγάλο τὸ ἐρώτημα, λέγει εἰρωνικὰ ὁ Σωκράτης : κάνει τὸν Κλεινία νὰ κοκκινίσῃ καὶ νὰ μὴν ξέρῃ τί νὰ πῇ. Τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ Σωκράτης προσπαθεῖ νὰ τοῦ δώσῃ θάρρος, σκύβει στὸ ἄφτί του, ὅλος χαρὰ καὶ γέλιο, ὁ Διονυσόδωρος καὶ θριαμβευτικὰ τοῦ λέγει : «στὸ προλέγω, Σωκράτη, ὅτι καὶ νὰ ἀπαντήσῃ ὁ νεκρὸς θὰ βγῇ πῶς εἶναι γελασμένος». Σὲ κεῖνο τὸ ἐρώτημα μὲ τὸ ὅποιο ἡ ἀγνή ψυχὴ τοῦ νέου σκεπάζει τὸ πρόσωπο ἀπὸ σεβασμὸ πρὸς τὴ σοφία, πιὸ σατανικὴ ἀντίθεση δὲν μπορούσε νὰ δοθῇ ἀπὸ τὸ κρῦν τοῦτο γέλιο τοῦ Διονυσόδωρου. Ἡ σοφία τῶν σοφιστῶν μπορούσε νὰ δοθῇ ἀπὸ τὸ κρῦν τούτο γέλιο τοῦ Διονυσόδωρου. Ἡ σοφία τῶν σοφιστῶν ξεσκεπάζεται ἀμέσως μὲ τὴν ἀσύγκριτη ὑπεροχὴ τους. Κι εἶναι ἡ ὑπεροχὴ τους, ὅπως εἶναι νὰ καταπλήξουν μὲ τὴν ἀσύγκριτη ὑπεροχὴ τους. Καὶ εἶναι ἡ ὑπεροχὴ τους, ὅπως θὰ δοῦμε, μιὰ δεξιότητα νὰ κινοῦν τίς λέξεις κατὰ ποὺ θέλουν, ὥστε νὰ λένε ναί, ὅταν αὐτὸ θέλουν, καὶ πάλι ὄχι, ὅταν αὐτὸ ζητοῦν. Ἔτσι στὸν Κλεινία ποὺ εἶπε πῶς οἱ σοφοὶ μαθαίνουν, εὐκόλα ἀποδείχνει ὁ Εὐθύδημος ὅτι οἱ ἀμαθεῖς μαθαίνουν καὶ ἀποσπᾷ γιὰ τὴ νίκη τούτῃ τίς ἐπιδοκίμασιες καὶ τὰ θορυβώδη γέλια τῶν συντροφῶν τους. Σὰν νὰ ἦταν χορὸς ποὺ πῆρε τὸ σύνθημα ἀπὸ τὸ μαέστρο (276b). Ἀπὸ τὸν «Εὐθύδημο» δὲ λείπει λοιπὸν οὔτε ὁ χορὸς. Καὶ πρὶν πάρῃ τὴν ἀναπνοή του ὁ Κλεινίας τὸν ἀρτὰ ὁ Διονυσόδωρος σὰν τότε καὶ εὐκόλα τοῦ ἀποδείχνει, ὅτι οἱ σοφοὶ μαθαίνουν καὶ ὄχι οἱ ἀμαθεῖς. Νέα καὶ πιὸ δυνατὰ γέλια καὶ θόρυβοι γεμίζουν τὸ Λύκειον, ἐνῶ ὁ Σωκράτης καὶ οἱ φίλοι του ἀπορημένοι σιωποῦν. Καὶ ὁ Εὐθύδημος, γιὰ νὰ τοὺς ρίξῃ σὲ μεγαλότερη ἐκπλήξῃ καὶ θαυμασμὸ, κάνει ἀμέσως ἄλλη ὁμοία ἐρώτησις στὸν Κλεινία. Καὶ νὰ πάλι ὁ Διονυσόδωρος ποὺ ψιθυρίζει στὸ Σωκράτη «ἄλλο κι αὐτὸ ἐρώτημα ὁμοιο μὲ τὸ πρῶν». Ὡ Δία, λέγει ὁ Σωκράτης, μὰ καὶ τὸ πρῶτο ἦταν ὁμοιο ! Εὐγενικὰ θέλει νὰ τοὺς ὑποδείξῃ ὅτι ἀρκετὸ ἦταν τὸ περὶ αὐτὸ ὥς τώρα. Ἀντὶ αὐτὸ ὁ Διονυσόδωρος ἀπαντᾷ πῶς πάντα κατὰ τέτοιες ἐρωτήσεις κάνουν, ποὺ δὲν ἀφήνουν διέξοδο. Ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἴδια σκηνή. Ὁ Εὐθύδημος ἀνατρέπει τὴν ἀπάντησιν ποὺ τοῦ δίνει ὁ Κλεινίας καὶ ὁ Διονυσόδωρος μὲ τὴ σειρά του ἀνατρέπει τὸ συμπέρασμα στὸ ὅποιον κατέληξε ὁ Κλεινίας μὲ τὸν Εὐθύδημο.

Ἔτοιμος εἶναι ὁ Εὐθύδημος νὰ παραλάβῃ τὸν Κλεινία γιὰ τρίτο γύρο. Χωρὶς διαταγὴ πῶς θὰ κορυφώσῃ μιὰ ψυχὴ ποὺ μὲ τόση ἐμπιστοσύνη προσφέρεται. Ἡ ψυχὴ τοῦ νέου εἶναι γιὰ τὸν σοφιστὴ ἓνα μέσο, ὄλκιό γιὰ τὸ θρίαμβό του. Μὰ ὁ Σωκράτης δὲν κρατιέται. Βλέπει τὸν νεανία νὰ βουλιάξῃ καὶ σπεύδει - μὲ πόση τρυφερότητα - νὰ τὸν περισώσῃ, νὰ ρίξῃ τὴ γαλήνη στὴν ταραγμένη ψυχὴ, νὰ τὸν ξαναφέρῃ στὴν ἐπιφάνεια, στὰ γνώριμά του νερά. Κι ὄχι μόνον αὐτό, θέλει νὰ ρίξῃ στὴν ἀτμόσφαιρα ἓνα βαθὺ τόνος ἠθικότητος καὶ ἀνθρωπιάς : ὅ,τι ἀκριβῶς ἔλειπεν. Ὁ Κλεινίας, λέγει, νὰ μὴν ἀπορῇ ἀν' ἀκούῃ ἀσυνήθιστα ἐπιχειρήματα. Δὲν κατάλαβεν ἴσως ὅτι γύρω του, μὲ κέντρο αὐτόν, τελεῖται κάποιο μυστήριον. Σὰν ἄλλοι Κορύβαντες οἱ δύο ξένοι σοφοὶ προσπαθοῦν νὰ τὸν μυσήσουν στὰ σοφιστικὰ ἱερά. Τοῦ ἀνοιξαν ἓνα κεφάλαιο γνώσεων, τὴν ὁρτὴν σημασία καὶ χρῆσιν τῶν λέξεων, δὲν θάξερε γι' αὐτὸ περισσότερο τὴ φύσιν. Κι ἀν' ἤξερε κανεὶς ὅλες τίς σημασίες τῶν λέξεων, δὲν θάξερε γι' αὐτὸ περισσότερο τὴ φύσιν τῶν ἀντικειμένων. Μόνον πῶς θὰ μπορούσε νὰ βάζῃ τρικλοποδιὰς στοὺς ἄλλους, καὶ νὰ παῖξῃ μαζί τους πάνω στὶς σοβαρὰ οἱ ξένοι σοφοί. Ἐδῶ ὁ Σωκράτης προθυμοποιεῖται παιχνίδια θὰ ἔλθουν καὶ στὰ σοβαρὰ οἱ ξένοι σοφοί. Ἐδῶ ὁ Σωκράτης προθυμοποιεῖται νὰ δώσῃ στοὺς ξένους ἓνα ὑπόδειγμα γιὰ τὸ πῶς ἐννοεῖ τὸν προτρεπτικὸ πρὸς τὴ σοφία καὶ τὴν ἀρετὴ λόγο. Μὲ κίνδυνο νὰ γίνῃ γελοῖος - ἔτσι λέγει - μπροστά σὲ τόσο σπουδαίους εἰδικούς, προχειρολογώντας αὐτός ! Ἔτσι ὁργανικὰ μεταβαίνομε στὴ συζήτηση τοῦ Σωκράτη μὲ τὸν Κλεινία, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ δεύτερο ἐπεισόδιο (278e - 282e).

Στὸ ἐπεισόδιο τοῦτο χαίρομαστε τὸν ἀνεπιτήδευτο, μεστὸ Σωκρατικὸ λόγο, τὴ σκέψη καὶ τὸ ἀνάλογό της ὕψος. Παίζει καὶ ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ μὲ τὸν ἑαυτὸ του.

Καὶ ἐνῶ παίζει, καὶ οἰκοδομεῖ. Κάποιο οἰκοδόμημα ὀρθώνεται μπροστά μας καὶ τὸ χαιρόμαστε. "Ὅλα ἐδῶ, καὶ ὁ ἔλεγχος ποὺ εἶναι αὐτοέλεγχος, καὶ ἡ ἀρνηση, καὶ τὸ γέλιο καὶ ἡ εἰρωνεία, ὅλα εἶναι θεϊκά. Τίποτε τὸ ἀρνητικὸ καὶ στεῖρο. "Ὅλα χτίζουν μὲ τὸ δικό τους τρόπο τὸ οἰκοδόμημα τοῦ στοχασμοῦ. Καὶ τὸ σπουδαιότερο ἴσως, δὲν οἰκοδομεῖ μόνο ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ καὶ ὁ Κλεινίας. Ὁ νεανίας, ποὺ πῆγαν νὰ τὸν πνίξουν οἱ ξένοι σοφοί, κινεῖ τὸ στοχασμὸν τοῦ τώρα κατὰ τρόπο ἀξιοθαύμαστο. Κάθε ἐρώτηση τοῦ Σωκράτη φωτίζει περισσότερο τὴν ψυχὴν τοῦ καὶ τὸν ὁδηγεῖ στὴν αὐτογνωσία. "Εἴτοι κατακτᾷ τὸν-ἑαυτὸν τοῦ νέου, καὶ θεμελιώνεται μέσα του ἕνας θετικὸς ἐσωτερικὸς κόσμος. Ἡ ἀπάντηση ποὺ δίνει, καὶ ὅταν ἀκόμη εἶναι μονάχα ἕνα ναι, ἢ ἕνα ὄχι, εἶναι ἀπάντηση ποὺ προδίδει ἐσωτερικὸ φῶς, ἕνα κόσμον ἡθικὸ, ἐλεύθερο, ἕναν ἄνθρωπον ποὺ θέλει νὰ εἶναι προσωπικότητα ὑπεύθυνη. "Ὅπως θέλει τὸν ἄνθρωπον ὁ Πλάτων. Τὸ μεγαλύτερο θέλημα ποὺ ἔχουν οἱ πλατωνικοὶ νεανίες, τὰ ἰδεώδη «μειράκια» τῶν διαλόγων του, εἶναι ἀκριβῶς ὅτι θέλουν, διψοῦν νὰ γίνουν ὁλοκληρωμένες ὑπάρξεις. Καὶ οἱ διάλογοι εἶναι οἱ παλαιστρες ὅπου δοκιμάζουν τὴν ἀντοχὴν τους καὶ γυμνάζονται νὰ κερδίσουν τὸν ἀγῶνα τους.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ ἄλλο. "Ὅταν μιᾷ ὁ Σωκράτης μὲ τὸν Κλεινία, ὑπάρχει θέμα. Μιὰ οὐσία ξετυλίγεται καὶ παίρνει μορφή μπροστά μας. "Ὅταν μιλοῦν οἱ ξένοι, θέμα δὲν ὑπάρχει· ὑπάρχει μόνο τύπος, λογικοὶ ἀκροβατισμοί, αἰνίγματα. Σὰν κορδισμένοι εἶναι οἱ σοφιστές. "Ὅλα τους νομίζεις ὅτι τὰ ἔχουν ἐτοιμάσει ἀπὸ πρὶν : πῶς θὰ μιλήσουν, τί θὰ ποῦν, πῶς θὰ γελάσουν, τί κινήσεις θὰ κάμουν, ὅλα κανονισμένα. Λογικὰ ρομπότ, μοιάζουν αὐτόματους μηχανισμούς. Νοιώθεις τὴ σπουδὴν τους νὰ ἐπιδείξουν σὰν ἀκροβάτες τις ἱκανότητές των καὶ νὰ καταπλήξουν. Αἰσθάνεσαι τὸ ἄδειο, τὸ κούφιο. Κι ἀπέναντί τους ὁ μεστός λόγος τοῦ Σωκράτη, ἡ ἀγνή ψυχὴ τοῦ Κλεινία. "Εἴτοι μὲ τὰ δυὸ πρῶτα ἐπεισόδια δίνονται κίελας οἱ δυὸ ἀντίθετοι κόσμοι. Ἡ ἐπιφάνεια καὶ τὸ βάθος. Ὁ κόσμος τοῦ λογικοῦ, ἄδειον τύπον. Ἀκόμη περισσότερο ὁ κόσμος τοῦ ξεβιδωμένου τοῦ ἐξαθροωμένου λόγου, ὁ κόσμος ποὺ ζητᾷ τὴ σκέψη στὶς λέξεις (1), ἀντὶ αὐτὸς νὰ ντύνη τὸ λόγο μὲ σκέψη. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ κόσμος τῆς οὐσίας. Τὸ παρουσίαν εἶναι πολὺ δραματικόν. Οἱ σοφιστὲς δὲν εἶναι μόνο κωμικοί, ὅπως τὸ βλέπουμε καὶ στὴ συνέχεια τοῦ διαλόγου, μὲ τὸν ἐξωφρενικὸ μηχανισμό τοῦ λογικοῦ τύπου ποὺ ἔχουν μέσα στὸ κεφάλι τους, μὲ τὴ μανία τῆς σοφιστείας τὴν ἀνάλογον μὲ τὴ μανία τῶν λογοπαιγνίων, ποὺ σκοπὸ τῆς ἔχει τὴν ἐντύπωση τῆς στιγμῆς, τὸ πυροτέχνημα ποὺ μετέωρο ἀνάβει καὶ σβήνει, χωρὶς συνοχή καὶ εἰρμό, μὲ τὸ ἄδειο τους. Μὲ ὅλα αὐτὰ δὲν μᾶς κάνουν μόνο, ὅπως ἕνας τύπος κωμωδίας, νὰ γελοῦμε. Μὲ φρίκη ἀναλογίζομαστε κάθε στιγμή τί ἐπικίνδυνον πρᾶγμα γιὰ τὸν ἄνθρωπον εἶναι ἡ λογικὴ του, ὅταν τῆς κἀνὴ κακὴ χρήσις. Καὶ πόσο ἀδύναμον καὶ τιποτένιον ὅν γίνεται ὁ ἄνθρωπος, ὅταν παραδίνεται παίγνιον στὰ χέρια τῆς. "Επεῖτα πόσο δραματικὸ νὰ βλέπουμε ἀπέναντι τὸν ἄδειον τοῦτον καὶ ψεύτικον τύπον, τὴν οὐσίαν νὰ ἀγωνίζεται νὰ κατακτήσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἀνήσυχτοι εἵμαστε κάθε στιγμή, μὴ δὲν κερδίσῃ αὐτὴ τὸν ἀγῶνα. Σὰ νὰ παίζεται μπροστά μας ἕνα δράμα μὲ ὑπόθεση τὴν πάλιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ. Ἀριστοτεχνικὴ ἢ ἀντίθεση τούτη, ποὺ συνεχίζεται σὲ ὅλο τὸ διάλογον, θέλει νὰ δείξῃ, ὅσο εἶναι τοῦτο δυνατό, τίς σκιὰς τῆς σοφιστικῆς καὶ ἐριστικῆς τέχνης ἀπὸ τῆς μιά, τὸ ἀνέσπερο φῶς τῆς σοφίας ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Τὸ γέλιο ποὺ μᾶς ἀποσποῦν οἱ σοφιστὲς εἶναι γέλιο βασανισμένο· τὸ πολὺ νὰ μᾶς

ἀποσπᾶσιν τὸ γέλιο τῆς ἐξυπνάδας. Ἀντὶς αὐτὸ ὁ σωκρατικὸς λόγος μᾶς γεμίζει αἰσιοδοξία καὶ χαρὰ. Χαιρόμαστε τὸ περπάτημά μας σὲ ἕνα κόσμον λουσμένο σὺν φῶς. Κάποια ἀγγελικὴ διάθεση διαποτίζει τὸ εἶναι μας. Καμμιὰ σκιά κακοῦ καὶ ὅταν παίζουμε μὲ τὴ σκέψη μας καὶ ὅταν εἰρωνεῖται τὴν σκεπάζει. Βρισκόμαστε στὸν κόσμον τῆς οὐσίας, ἀλλὰ καὶ τῆς αἰσιοδοξίας, ὁ σεβασμὸς τοῦ Σωκράτη πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ νέου, τοῦ ἄλλου γενικά, πηγάζει ἀπὸ μιὰ αἰσιόδοξον πίστην στὸν ἄνθρωπον. Ὅλο γενικά τὸ σωκρατικὸ κήρυγμα τὸ διέπει βαθὺς τόνος αἰσιοδοξίας, ποὺ δὲν ἔχει ἴσως τὸν ὅμοιον τοῦ σὲ ἄλλη φιλοσοφία. Ἡ σωκρατικὴ καὶ πλατωνικὴ αἰσιοδοξία ὁδηγοῦν, ὅσο κι ἂν αὐτὸ ξεγίμει, στὸν Χριστιανισμό. Στὸν ἄνθρωπον ἀναγνωρίζεται μιὰ ὑψηλὴ φύσις καὶ καθέναν καλεῖται νὰ τὴν πραγματώσῃ, νὰ γίνῃ «αὐτοτελής» τῆς φιλοσοφίας του.

Ἀς ἐλθῶμε τώρα στὸ περιεχόμενο τοῦ ἐπεισοδίου : Ἀποτελεῖ ἕνα ἀριστετεχνικὸ καὶ ὑποδειγματικὸ κομμάτι πλατωνικῆς σκέψεως μεθόδου καὶ ὅφους. Λόγος προτρεπτικὸς πρὸς φιλοσοφίαν. Ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Κλεινία ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐπιθυμοῦν νὰ εἶναι εὐτυχισμένοι. Πῶς ὁμως ; Ἄν ἔχουν πολλὰ ἀγαθὰ. Καὶ ποῖα εἶναι τὰ ἀγαθὰ ; Στὴν ἐρευνᾶ τῶν ἀγαθῶν ἀρχίζει ὁ Πλάτων κατὰ τὴν τυπικὴν του μέθοδον ἀπὸ τὸν πλοῦτον γιὰ νὰ καταλήξῃ στὴ σοφίαν. Ἐδῶ θυμοῦνται ὅτι παράλειψαν τὸ σπουδαιότερον ἀγαθόν, τὴν ἐπιτυχίαν. Μόλις ὁμως πάνε νὰ τὸ προσθέσουν, ὁ Σωκράτης παρατηρεῖ ὅτι τὴν ἔχουν κι ὅλας συγκαταριθμήσει. Τί ἄλλο εἶναι ἡ ἐπιτυχία παρὰ ἡ ἴδια ἡ σοφία ; Ὅπου παρουνιάζεται ἡ σοφία δὲν εἶναι δυνατό νὰ γίνῃ σφάλμα· εἶναι ἀνάγκη ἢ πράξις νὰ εἶναι ὀρθή : «ὀρθῶς πράττειν». Ἀλλῶς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ σοφίαν. Εἶναι ἀνάγκη ἀραγε νὰ τονίσωμε πόσο ὑψηλὸ περιεχόμενο δίνεται, μὲ τὴν ἀπλή τούτη ἀνάλυσιν ποὺ κάνει ὁ Πλάτων, στὴν ἐπιτυχίαν ; Περιεχόμενο πνευματικόν. Ἐπιτυχία εἶναι ἡ ἀλήθεια. Γι' αὐτὸ σοφία καὶ ἐπιτυχία ταυτίζονται. «ὀρθῶς πράττειν καὶ τυγχάνειν» ἕνα καὶ τὸ αὐτό. Ἐδῶ μέσα κρύβεται ὁ ἀγῶνας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ τελικὸς του σκοπός.

Δεύτερο πρόβλημα προβάλλει τώρα. Δὲν φτάνει νάχη κανεὶς μόνο πολλὰ ἀγαθὰ γιὰ νὰ εἶναι εὐδαίμων. Πρέπει τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχει νὰ τὸν ὠφελοῦν. Ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸν ὠφελήσουν πρέπει νὰ τὰ χρησιμοποιῇ, νὰ τὰ χρησιμοποιῇ ὁμως ὀρθά. Ἀλλὰ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν ἢ γνώσιν θὰ τὴ δώσῃ. "Εἴτοι καταλήγουν στὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλα ὅσα δέοι χρῆσιν γιὰ ἀγαθὰ, πλοῦτος, ὑγία, κάλλος κλπ., οὔτε ἀγαθὰ οὔτε κακὰ εἶναι, ἀλλὰ χτηνιακά. Ἄν τὰ κυβερνᾷ ἡ σοφία καὶ ἡ φρόνησις εἶναι ἀγαθὰ, ἂν ἡ ἀμάθεια, τότε οὐδέτερα. Ἄν τὰ κυβερνᾷ ἡ ἀμάθεια, τότε κακὰ καὶ μάλιστα μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ ἀντίθετά τους. Ὑπάρχει λοιπὸν ἕνα ἀγαθὸ καὶ ἕνα κακόν, ἡ ἀμάθεια. Ὁ ταυτισμὸς τῆς σοφίας μὲ τὸ ἀγαθὸ καὶ τῆς ἀμαθείας μὲ τὸ κακόν, ἀπὸ τὰ βασικώτερα αἰτήματα τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας, πηγάζει ἀπὸ τὴν βαθιὰ αἰσιοδοξίαν γιὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ἀνοίγει ἀπεριόριστους ὁρίζοντες στὴν ἀνθρώπινον δραστηριότητα.

Ὑπάρχει λοιπὸν δρόμος πρὸς τὴν εὐτυχίαν, εἶναι ὁ δρόμος ἀπὸ τὴν ἀρετὴν. Νὰ βροῦν τὴν μέθοδον ποὺ ὁδηγεῖ στὴν εὐτυχίαν μέσον τῆς ἀρετῆς, αὐτὸ στάθηκε τὸ κοινὸ πρόβλημα ὅλων τῶν σωκρατικῶν. "Εἴτοι ἡ εὐτυχία χάνει κάθε ἐξωτερικὸ καὶ τυχαῖον, γίνεσθαι μιὰ ἐσωτερικὴ ἐνέργεια καὶ δημιουργία μαζί τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ συμπέρασμα ποὺ βγαίνει μόνο του, εἶναι ὅτι καθέναν πρῶτον τοῦ καθήκοντος ἔχει νὰ γίνῃ ὅσο μπορεῖ πρὸς τὸν σοφόν. Καὶ μπορεῖ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ μὴ καὶ ἡ σοφία εἶναι διδακτική. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖον ὁ Σωκράτης προσκαλεῖ τοὺς σοφιστὰς νὰ κάμουν αὐτοὶ μὲ τέχνη, ὅτι ὁ ἴδιος ἄτεχνα καὶ ἐντελῶς πρόχειρα παρουσίασε, ἕνα προτρεπτικὸν λόγον. Ἡ ἂν προτιμοῦν, ὡς δέξονται στὸ νεανίαν, ἂν εἶναι ἀνάγκη νὰ σπουδάσῃ κανεὶς ὅλες τίς ἐπιστήμες γιὰ νὰ γίνῃ εὐδαίμων, ἢ μόνο μίαν, καὶ ποῖα εἶναι αὕτη.

"Εἴτοι μπαίνομε στὸ τρίτον ἐπεισόδιον (283a - 288a). Ἡ περιέργειά μας ἔχει πολὺ ἐξυπνεῖ καὶ ἡ προσοχή μας εἶναι τεταμένη. Ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης ὅλος αὐτιά περιμένει πῶς καὶ ἀπὸ ποῦ θὰ ἀρχίσαν τὸν προτρεπτικὸν λόγον οἱ σοφιστὰς. Κάνει τὴν ἀρχὴν ὁ Διονυσόδωρος μὲ ἕνα θαυμαστό, λέγει ὁ Σωκράτης, προτρεπτικὸν λόγον γιὰ τὴν ἀρετὴν, ἕνα σόφισμα μὲ τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει πῶς ὅσοι θέλουν νὰ γίνῃ ὁ

1). Τὸ ἀκόλουθον κείμενον ἀπὸ τὸν ἐπιτάφιον τοῦ Γοργία (ἀπόσπ. 6) εἰκονίζει ἄριστα τὴν ψυχὴν καὶ τὴν νοοτροπίαν τοῦ σοφιστῆ : «Τί γὰρ ἀπὸ τῶν ἀνδράσιν αὐτοῖς ὧν δεῖ ἀνδράσιν προσεῖναι ; Τί δὲ καὶ προσῆν ὧν οὐ δεῖ προσεῖναι ; Εἰπεῖν δυνάμην ἢ βούλομαι, βουλοίμην δὲ ἢ δεῖ, λαθὼν μὲν τὴν θεῖαν Νέμεσιν, φυγὼν δὲ τὸν ἀνθρώπινον φθόνον. ... Τοιγαροῦν αὐτῶν ἀποθανόντων ὁ πῆθος οὐ συναπέθανεν, ἀλλ' ἀθάνατος οὐκ ἐν ἀθάνατοις σώμασι ζῇ οὐ ζώντων». Ἀριστα παρατηρεῖ ὁ Ἱ. Κακριδῆς (Ἑρμηνευτικὰ σχόλια στὸν Ἐπιτάφιον τοῦ Θουκυδίδου, σ. 60-61) πῶς ἡ ἀντίθεση ἐδῶ εἶναι : « ἄδεια ἀκροβασία, μὲ σκοπὸν ὄχι νὰ διδάξῃ, παρὰ νὰ σατίσῃ μόνο τὸν ἀκροατήν » ἢ μορφή γιὰ τὸ σοφιστὴ «παιχνίδι κενὸ καὶ ἀνόητον».

Κλεινίας ἀπὸ ἄσοφος σοφός, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ ζητοῦντήν ἐξολοθρευσή του, ἀφοῦ θέλουν νὰ πάρῃ νὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ εἶναι καὶ νὰ γίνῃ ἐκεῖνος ποὺ δὲν εἶναι ! Ἡ ἀπογοήτευση ἔρχεται, ὅπως βλέπομε, γρήγορα. Καταλαβαίνομε ἀμέσως πὼς οἱ σοφιστές, κουρδισμένες μηχανές ὅπως εἶναι, δὲν ἄφησαν καθόλου νὰ μιλήσῃ στὴν ψυχὴ τους ὁ σωκρατικὸς λόγος. Αὐτοὶ ζοῦν πάντα στὸ δικό τους κόσμος. Καὶ ἐννοοῦν νὰ κρατήσουν γερά τὴ θέσιν τους. Στὸ ἐπεισόδιο τοῦτο δὲν παίρνει μέρος ὁ Κλεινίας. Ὡς τὸ τέλος τοῦ διαλόγου δὲν θὰ μιλήσῃ πιά μὲ τοὺς σοφιστές. Δὲν ταίριαζε ὁ μικρός, σεμνός, καὶ γεμάτος ἀγνότητα Κλεινίας, οὔτε νὰ ξαναγίνῃ παιχνίδι γιὰ τὶς εὐφυολογίες τῶν σοφιστῶν, ὅπως στὴν πρώτη πράξι, οὔτε πάλι νὰ ὀργισθῇ μαζί τους, νὰ τοὺς ἐπιτεθῇ, νὰ θελήσῃ νὰ δείξῃ τὴ γυμνότητά τους. Αὐτὸ θὰ τὸ κάμῃ κάποιος ἄλλος, ὁ «ἐραστής» τοῦ Κλεινία, ὁ Κτήσιππος, δξός, τολμηρός, καὶ ἐπιθετικὸς νέος. Ἡ πρώτη κι ὅλας εὐφυολογία τοῦ Διονυσόδωρου προκαλεῖ τὴν ἀγανάκτηση τοῦ Κτήσιππου. Μπαίνει τότε στὴ μέση ὁ Εὐθύδημος γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν ἀδερφό του, μὰ σὲ λίγο πάλι ὁ Κτήσιππος θέλει νὰ τὰ βάλῃ μὲ τὸν Διονυσόδωρο. Δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ συγχωρήσῃ αὐτὸ ποὺ εἶπε, πὼς θέλουν νὰ ἐξολοθρεύσουν τὸν Κλεινία.

Ὁμως ὁ διάλογος παρ' ὅλη τὴ δραματικότητά του πρέπει νὰ μείνῃ ἕνας φιλοσοφικὸς διάλογος, ὅπου νὰ πρυτανεύῃ ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ τὸ γαλήνιο καὶ ἀντικειμενικὸ ξετύλιγμά της. Αὐτὴ τὴ γαλήνη ἔρχεται μὲ πόσο θαυμαστὸ τρόπο νὰ ἀπλώσῃ ὁ Σωκράτης. Κάνει κάτι περισσότερο. Ἐπιχειρεῖ ἑμμεσὰ νὰ δώσῃ ἐλπίδες, ὅτι μπορούμε ἀκόμη νὰ περιμένωμε τὴν ἀποκάλυψη τῆς σοφίας τῶν ξένων. Πρέπει νὰ δεχόμαστε, λέγει, ὅ,τι προσφέρουν οἱ ξένοι, φτάνει νὰ θέλουν νὰ προσφέρουν. Ἄν ξέρουν νὰ ἐξαφανίζον τὸς ἀνθρώπους μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε ἀπὸ πονηροὺς καὶ ἄφρονες ποὺ εἶναι, νὰ τοὺς κάνουν χρηστοὺς καὶ φρόνιμους, νὰ τοὺς ἐπιτρέψωμε νὰ τὸ κάμουν. Γιατί νὰ μᾶς τρομάξῃ μιὰ λέξη, τὸ ρῆμα ἐξολοθρεῖν ; Ἄν σεῖς οἱ νέοι φοβάστε, νὰ ἐγώ, μιὰ ποὺ εἶμαι καὶ γέρος, ἃς εἶμαι τὸ θῆμα. Ἄς μὲ κάμουν ὅ,τι θέλουν, φτάνει νὰ γίνω χρηστός. Μὲ πόσο βαθὺ παλμὸ μιλάει ἐδῶ ὁ ἄλλος κόσμος !

Ἡ γαλήνη ἀπλώνεται πάλι ὁ ἴδιος ὁ Κτήσιππος σπεύδει νὰ δηλώσῃ ὅτι δέχεται καὶ νὰ τὸν γδάρουν ἀκόμη, φτάνει μόνο ἡ προβιά του νὰ μὴν ἔχῃ τὴν ἴδια τύχη μὲ τὴν προβιά τοῦ Μαρσύα (285 d)· τὸ γδάρσιμο νὰ τὸν φέρῃ στὴν ἀρετή. «Ἄς μὴ νομίζῃ λοιπὸν ὁ Διονυσόδωρος, προσθέτει ὁ Κτήσιππος, ὅτι θυμῶνω μαζί του· δὲ θυμῶνω, ἀπλῶς ἀντιλέγω σὲ ὅ,τι δὲ μοῦ φαίνεται ὀρθό». Τὸ ρῆμα ἀντιλέγω δίνει τὴν ἐδῆκαριὰ στὸ σοφιστὴ νὰ πετάξῃ στὶς ὑψηλότερες σφαῖρες τῆς ἐριστικῆς σοφίας. Οἱ παραδοξολόγοι ἐριστικοὶ ἰδιαίτερη, θαρρεῖς, εὐχαρίστηση ἐνιώσαν νὰ ἀνατρέπουν τὶς βαθύτερες πεποιθήσεις τῶν ἀνθρώπων, νὰ τοὺς σαστίζουν, νὰ τοὺς θαμπώνουν. Τὰ λὲς αὐτά, λέγει ὁ Διονυσόδωρος στὸν Κτήσιππο, σὰ νὰ ὑπάρχῃ τὸ «ἀντιλέγειν» ; Σὲ λίγο παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ ἐκπληκτοῦ ὁ Κτήσιππος ἀκούει τὴν ἀπόδειξη πὼς ἡ ἀντιλογία δὲν ὑπάρχει. «Καὶ ὁ μὲν Κτήσιππος ἐσίγησεν». Μπαίνει τώρα στὴ συζήτηση ὁ Σωκράτης· αὐτὸς πρέπει νὰ ἐλέγξῃ τὴ βασικὴ τούτη σοφιστικὴ θέση καὶ νὰ δείξῃ τὰ ἄτοπα πορίσματά της. Τὴ θεωρία τούτη τὴ διαμόρφωσαν οἱ μεγάλοι σοφιστὲς Γοργίας καὶ Πρωταγόρας. Ξεκινώντας ὁ πρῶτος ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ σκέψη τοῦ Παρμενίδη ὅτι «ταῦτόν ἐστὶν νοεῖν τε καὶ οὔνεκεν ἐστὶ νόημα» καταλήγει στὸ σοφιστικὸ συμπέρασμα ὅτι κάθε σκέψη, κάθε κρίση εἶναι ἔγκωρη. Ἐτσι ἡ ἀλήθεια χάνει κάθε καθολικότητα καὶ καταντᾷ καθαρὰ ἀτομικὸ, προσωπικὸ ζήτημα. Ἐνα ψυχολογικὸ φαινόμενο κι αὐτὴ μέσα στὰ ἄλλα. Ἐπομένως πλάνη δὲν ὑπάρχει, οὔτε καὶ τὸ ἀντιλέγειν ὑπάρχει. Ὁ Πρωταγόρας πάλι, ἀπλώνοντας τὸ δόγμα τῆς ἀπόλυτης ροῆς τοῦ Ἡρακλείτου στὸν ψυχικὸν κόσμον, φτάνει στὸ ἴδιο συμπέρασμα : τὸ ὑποκείμενο, τὸ ἄτομο, δηλαδή ὁ κάθε ἀνθρώπος, εἶναι τὸ μέτρο καὶ ὁ κριτὴς γιὰ ὅλα. Ὅλα εἶναι ὅπως φαίνονται στὸν καθένα. Ἐτσι ἀποφασιστικὰ ἡ σοφιστικὴ μὲ τὴ θεωρία τούτη παραμένει στὸν κόσμον τοῦ φαινομένου «τῆς δόξης», στὸ ἐμπειρικὸ ἐγώ. Ἀντίθετα ἡ πλατωνικὴ σκέψη θέλει νὰ εἶναι ἡ ἀκοίμητη μεθοδικὴ πορεία πρὸς τὸ ὄντως ὄν.

Ὁ Σωκράτης κατάπληκτος κι αὐτὸς ἀπὸ τὴν τολμηρὴ διαπίστωση, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἡ ἀντιλογία, μὲ τὴν γεμάτη εἰρωνία ἐπιθυμία νὰ ἐμβαθύνῃ στὸ σοφὸ αὐτὸ φθέγμα, κατορθώνει νὰ βγοῦν στὸ φῶς τὰ ἄτοπα πορίσματα ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ στόμα τῶν σοφιστῶν. Πρῶτο ὅτι δὲν εἶναι δυνατό νὰ πῇ κανεὶς λάθος, ἐπειτα ὅτι οὔτε νὰ σκεφτῇ κανεὶς λάθος εἶναι δυνατό. Μὰ τότε οὔτε ἀμάθεια ὑπάρχει οὔτε ἀμαθεῖς ἀνθρώποι. Στὸ σημεῖο τοῦτο ὁ Σωκράτης ἐκφράζει τὴ δυσπιστία του, ἂν ὁ Διονυσόδωρος σοβαρεύεται στ' ἀλήθεια ἢ παίζει. Ἀφελὴς ὁ σοφιστὴς καλεῖ τὸν Σωκράτη νὰ τὸν ἀντικρούσῃ. Μὰ ἀφοῦ ἡ ἀντιλογία δὲν ὑπάρχει ; Ἐπεμβαίνει ὁ Εὐθύδημος γιὰ νὰ διορθώσῃ τὴ γκάφα τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ συνεχίζεται ὁ ἔλεγχος τῆς σοφιστικῆς θεωρίας. Ἀφοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ κάμῃ κανεὶς λάθος εἴτε μιλώντας εἴτε σκεπτόμενος, οὔτε νὰ εἶναι ἀμαθής, τότε οὔτε στὴν πράξι εἶναι δυνατό νὰ πέφτῃ σὲ λάθος. Οἱ σοφιστὲς τὸ δέχονται. Μὰ τότε τί ἔρχονται νὰ μᾶς διδάξουν ; Μὲ τὸν ἔλεγχον τοῦτον παίζοντας ὁ Σωκράτης δείχνει πόσο ἡ σοφιστικὴ θεωρία σκοτώνει κάθε πνευματικὴ ζωὴ, αἶρει γενικὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ σὲ ὅ,τι τὴν ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ ζῶο· ἀλλὰ κάτι ἄλλο ἀκόμη μᾶς κάνει νὰ σκεφτοῦμε. Ὅτι ἡ ἀλήθεια, στὸ λόγο, τὴ σκέψη, τὴν πράξι, δὲν εἶναι ἕνα φυσικὸ φαινόμενο, κάτι ποὺ ἀναπηδᾷ ἐτοιμο ἀπὸ μέσα μας, καὶ πρέπει νὰ τὸ δεχτοῦμε ἀκριβῶς ὅπως δίνεται. Γιατί τότε δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια. Τὴν ἀλήθεια, ἂν τὴ βροῦμε, θὰ τὴ βροῦμε στὸ τέρμα μιᾶς δικῆς μας πνευματικῆς προσπάθειας.

Στὸν ἔλεγχον ποὺ κάνει ὁ Σωκράτης δὲν ἔχουν νὰ ἀπαντήσουν τίποτε οἱ σοφιστὲς. Ὁ Διονυσόδωρος δὲν ἔχει νὰ πῇ παρὰ πὼς ὁ Σωκράτης φλυαρεῖ σὰν γέρο κρονόληρος καὶ βρῖσκει τὴν ἐδῆκαριὰ νὰ παρουσιάσῃ ἕνα νέο σόφισμα - παιχνίδι ποὺ στηρίζεται στὴ διπλὴ σημασία τοῦ ρήματος «νοεῖν» (σημαίνω, καταλαβαίνω). Καὶ ὁ Σωκράτης παίζοντας μὲ τὴ σειρά του τοῦ λέγει πὼς ἂν πάλι ἔκαμε λάθος, πέφτει ἡ σοφιστικὴ θεωρία, ἂν πάλι δὲν ἔκαμε, μ' ὅλο ποὺ εἶναι σοφός, δὲ θὰ μπόρῃ νὰ τὸν ἐλέγξῃ, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει τὸ «ἀντιλέγειν». Μπαίνει πάλι στὴ μέση ὁ ἀνυπόμονος Κτήσιππος ποὺ ἀκούει στοὺς σοφιστὲς πὼς παραληροῦν. Ὁ Σωκράτης φοβάται μήπως ἔρθουν σὲ ἀσχημα λόγια καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν καταπραΰνῃ. Δὲν ἔχει χάσει ἀκόμη ὅλες του τὶς ἐλπίδες ! Οἱ ξένοι εἶναι πραγματικὰ σοφοί, μὰ δὲ θέλουν νὰ σπουδαιολογήσουν. Μοιάζουν τὸν Αἰγύπτιον τὸν Πρωτέα. Φταῖμε ἐμεῖς· πρέπει μὲ τὶς εὐχές μας καὶ τὰ παρακάλια μας νὰ τοὺς κάμωμε νὰ μᾶς δείξουν τὴν ὁμορφιὰ ποὺ κρύβουν μέσα τους.

(Ἀκολουθεῖ)

B. N. TATAKHES

ΓΑΛΛΙΑ

Ἡ ἐναντιωμένη ἀριστεροχειρία *

Ἡ Γαλλίδα ψυχολόγος καὶ ἱατρός Vera Kovarsky ἀσχολεῖται μὲ τὰ προβλήματα τῆς ψυχολογίας ἀπὸ τὰ 1925. Στὰ 1928 ἔπεισε τὸν δῆμαρχο τοῦ Montpelier νὰ ἱδρῦσιν μιὰ ἐιδικὴ ὑπηρεσίαν, σύμφωνα μὲ δικὰ τῆς σχέδια, ποὺ ὁ νομίσθηκε ἀΨυχολογικὴ Ἑπιθεώρηση» τῶν σχολικῶν ἱδρυμάτων. Ἡ ὑπηρεσία αὐτὴ ἦταν ἡλπιώτῃ τοῦ εἶδους τῆς στῆ Γαλλία καὶ στὸν ἅλπο κόσμο.

Νά πῶς, ἡ ἴδια ἡ Δις Kovarsky καθόρισε
τοὺς σκοποὺς της :

«Δὲν γνωρίζομε περίπτωση, ὅπου τὸ περιβάλλον, ἔστω καὶ εὐνοϊκὸν (ἐπαγρύπνηση τῶν γονέων, οἰκογενειακὴ ἀγωγή), νὰ μπόρεσε νὰ μετατρέψῃ τὴν ποιότητα τῆς νοσημοσύνης ἐνὸς παιδιοῦ. Ἀπεναντίας γνωρίζομε περιπτώσεις, ὅπου οἱ γονεῖς μπόρεσαν νὰ ἀναπτύξουν καὶ νὰ χρησιμοποιήσουν στὸ μέγιστο βαθμὸ τίς φυσικὰς προδιαθέσεις καὶ ἰκανότητες τοῦ παιδιοῦ τους καὶ σύγχρονα νὰ μετριάσουν τὰ ἐλαττώματα τοῦ χαρακτῆρα τους.

Ο σκοπός λοιπόν της «ψυχολογικής επιθεώρησης» είναι να διευκολύνει από το ένα μέρος την προσπάθεια του δασκίλου και των γονέων και, από το άλλο, να ξεκαλύψει με μέσα ψυχολογικά και παιδευτικά κάθε τι που εμποδίζει το παιδί να χρησιμοποιήσει και να αναπτύξει κανονικά τις ικανότητές του και να προσαρμωθεί στο περιβάλλον του.

Τὸ ἔργο αὐτὸ πρέπει νὰ γίνεται ἀπὸ τὰ
πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ, μέσα στὴν
οἰκογένειά του καὶ στὸ σχολεῖο.

«Ο ψυχολόγος θα έχει να προσδιορίσει τις ψυχολογικές και παιδευτικές αιτίες των διαταραχών του χαρακτήρα, της συμπεριφοράς ή της συκνηνικότητας μερικών παιδιών, ενώ σύγχρονα ο γιατρός θα αναζητήσει τις αιτίες και τα φυσικά και νευρολογικά συμπτώματα. Έτσι η πρώτη αντίκριση των καθυστερημένων, των απειθαρχών, των σχολικά απροσάρμοστων παιδιών ανάγεται στην περιφερειακή διοίκηση της εκπαίδευσης και είναι έργο του διδακτικού προσωπικού.

* "Άρθρο δημοσιευμένο στο 24ο τεύχος των «Amis de Sevres» (2ο τρίμηνο του 1955), περιοδικού που εκδίδεται από το Διεθνές Κέντρο Παιδαγωγικών Σπουδών της Γαλλίας.

Ἡ ἐπαγρύπνηση αὐτὴ ἐπιτρέπει νὰ ἐπιτύ-
χουμε τὴν καλὺτερη σχολικὴ καὶ κοινωνικὴ χρη-
σιμοποίηση τῶν παιδιῶν ποὺ παρουσιάζουν βελ-
τιώσιμες διαπονητικὰς ἢ χαρακτηριστικὰς ἀνωμα-
λίαις καὶ νὰ ἐπαναφέρουμε σὲ ἰσορροπία ἢ νὰ
διατηρήσουμε τὴ διανοητικὴ, χαρακτηριστικὴ καὶ
συναίσθηματικὴ εὐστάθεια τῶν κανονικῶν καὶ
καλὰ προτιμωμένων παιδιῶν».

Πάνω σ' αὐτὴ τῇ γραμμῇ ἡ Δις Covarsky ἐξετάζει, ἀμέσως παρακάτω, τὸ θέμα τῆς ἀνταντιωμένης ἀριστοτεροφιλίας», δηλαδὴ τὴν περιπτώσιν τῶν παιδιῶν ἐκείνων πού, γεννημένα ἀριστορόχερα, ἐξαναγκάστηκαν ἀπὸ τὴν οἰκογενεὰ τους καὶ τὸ σχολεῖο νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ δεξιὸ χέρι, ἀντὶ τοῦ ἀριστεροῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἔχουν σοβαρὰς διαταραχὰς στὴν πνευματικὴ, ψυχικὴ καὶ σωματικὴ ἀνάπτυξιν αὐτῶν.

Ἐπιστημονικὲς ἔρευνες ποὺ συνεχί-
σθηκάν ἐπὶ εἰκοσιπέντε καὶ πλέον χρόνια,
τόσο στὸ σχολικόν, ὅσο καὶ στὸ ἐξωσχολικόν
περιβάλλον ἀνάμεσα στοὺς ἐναντιω-
μένους ἀριστερόχειρους ψευδοδεξιούς μᾶς,
ἐπέτρεψαν νὰ διατυπώσουμε ἐπιστημο-
νικά τοὺς πρώτους θεμελιώδεις νόμους,
ἤτοι: τὸ σεβασμὸ τῆς σταυροκινήσι-
(*staurokinésie*) ⁽¹⁾ σὰν ὅρου κανονικῆς
παραγωγῆς τῆς φωνῆς· διατάραξη τῆς
σταυροκινήσι-
ας, ὅπως στὴν περίπτω-
ση τοῦ ἐναντιωμένου ἀριστερόχειρου, ὅταν
ὑπάρχει προδιάθεση ⁽²⁾, προκαλεῖ σ' αὐ-
τὸν διαφορὰς βιο-ψυχο-λειτουργικὰς

1. Σταυροεινήσια: σταυρωτή ενέργεια, κα-
νονική, διευθυνόμενη από νευρικές διατάξεις
προσλήψεως έρεθισμών των αισθητηρίων οργά-
νων και από τα κινητήρια έγκεφαλικά κέντρα τα
έξειδικευμένα για κάθε λειτουργία και ιδιαίτερα
άνεπτυκτά προπάντων στο άνωτερο άριστερο
έγκεφαλικό ημισφαίριο, στον δεξιόχερο, και στο
άνωτερο δεξιό, στον άριστερόχερο. Αυτός
ο έγκεφαλικός μηχανισμός μπαίνει σε ενέργεια
από ψυχολογικά φαινόμενα συνειδητά, ήμι-
συνειδητά ή άσυνειδητά.

§2. Προδιάθεση, από διαταραχές και άταξιες ψυχολογικές και βιοχημικές : έλλειψη τροφικής ισορροπίας, υπερβολή όξινων, αλκοολική εμπότιση του οργανισμού, βιταμινική ανεπάρκεια ή έλλειψη σάκχατου, ανεπάρκεια αερίων και ύπνου, νευρική ευπάθεια, τραυματικές ζωικές

διαταραχές, μιὰ ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶναι ἡ
βραδυγλωσσία (1).

Σὲ κάθε ἐποχῇ, σὲ κάθε χώρα καὶ σὲ ὅλες τὶς κοινωνικὰς τάξεις, ἀπὸ πρόβληψη, δεισιδαιμονία, ρουτίνα, ἄγνοια, ἀπὸ κεντροπῆν, ἢ ἀριστεροχειρία θεωρήθηκε πάντα καὶ θεωρεῖται σὰν ὄνειδος, σὰν στίγμα, σὰν δυσολόων σημάδι, κατὰ κακὴ συνήθεια, ἐκδηλωσὴ κακῆς θέλησης, πεισματος, συνέπειαι ἀδελφίας ἢ ἐλαττωματικῆς ἀνατροφῆς καὶ, σὰν τέτοια, καταδικάσθηκε καὶ καταπολεμήθηκε—μὲ κατανάγκασμό, μὲ φυσικὰ καὶ ἡθικὰ τιμωρίας, μὲ πειθανάγκασμό.

Σε πλήρη εικοστό αιώνα, αιώνα της προόδου, αριστερόχερα παιδιά έμειναν όλη τη μέρα με τo αριστερό χέρι δεμένο πίσω στην πλάτη από εκπαιδευτές ή από τούς γονεΐς (για να τὰ κάμουν να ξεχάσουν τήν κακιά συνήθεια να μη μεταχειρίζονται τo αριστερό χέρι), (να τὰ μποδίσουν να γίνουν αριστερόχερα)· Ο οικογενειακός καταναγκασμός άσκειται συχνά από τούς πρώτους κιόλας μήνες τής ζωής ενός αριστερόχερου παιδιού. Έτσι ένας έναντιωμένος αριστερόχερος άγνοεί συνήθως τήν αριστεροχειρία του, γιατί δέν μπόρεσε να κρατήσει τήν ανάμνησή της.

Ἡ ἐξωφθαλμη ἀνισότης ἀνάμεσα στίς συνθήκες ἀγωγῆς, ὑπαρξῆς, προσωπικῆς κοινωνικῆς ἐπιτυχίας τῶν δεξιόχε- ρων ἀπό τή μιὰ καί τῶν ἀριστερόχερων πρὸς τήν ἄλλη, εἶναι καταπληκτική. Στή σημερινή ζωὴ μόνο οἱ δεξιόχεροι

καταστάσεις κ.λ.π. Τὸ ποσοστὸν τῶν ἀριστερό-
 χερων αὐξάνει σὲ κάθε περιβάλλον, ὅπου συνη-
 θίζουν νὰ χρησιμοποιοῦν οἰνόπνευμα ἢ οἶνο-
 πνευματώδη ποτά. Κατὰ συνέπειαν καὶ ὁ ἀριθμὸς
 τῶν βραδυλόγισσων αὐξάνει, ἀφοῦ ὅλοι οἱ βρα-
 δύλογισσοι εἶναι ἐναντιωμένοι ἀριστερόχεροί.

1. Ὑπετάσεις που έγιναν στην κλινική ἀριστερόχερων και δεξιόχερων, ἐπέτρεψαν νὰ βεβαιωθεῖ ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς ἐκ γενετῆς ἐγκεφαλικῆς ἀσυνμετρίας μὴ ἀντιστρέπτῃς, γνωστῆς ἀπὸ παλιὰ καὶ ποὺ ἐντούτοις φαίνεται νὰ ὑποτιμῇ- παλιά καὶ μάλιστα νὰ παραγνωρίσθῃκε. Τὸ θύκει καὶ μάλιστὰ νὰ παραγνωρίσθῃκε. Τὸ ἄρθρο μας : «Πῶς νὰ διευκολύνουμε πὲν ἕνα ἐναντιωμένο ἀριστερόχροτο τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ δεινοκινησία (ἐπίκτητη) στὴν ἀριστεροκινησία (ἐμφυτὴ μὰ ἀνεξάσκητη, ἢ ἐμποδισμένη, ἀρα αὐτὴν)» δημοσιευμένο στὴν "Ιατρικὴ Του- λούζ" (Toulouse médical) τὸ ἀποδείχνει.

ἔχουν τὸ δικαίωμα στὴν εἰρηνικὴ καὶ
κάνονικὴ ἀνάπτυξη. Ἀντίθετα, οἱ ἄ-
ριστερόχειροι, ἀθῶα θύματα τῆς πρόλη-
ψης, ὑποφέρουν ἀπὸ τοὺς πρῶτους κιόλας
μῆνες τῆς ὑπαρξέας τους τῇ διαταρακτικῇ
ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος, πὺλ προσ-
παθεῖ νὰ τοὺς μεταμορφώσει σὲ ψευδο-
δεξιόχειρους (ἢ ἐναντιωμένους ἀριστερο-
χειροὺς).

Μόνο στὰ δεκατρία ἢ δεκατέσσερα χρόνια τῆς ἡλικίας του μπορεῖ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὸ παιδί ἕνας διαχωρισμὸς τῶν ψυχοκινητικῶν λειτουργιῶν ποὺ ὁ αὐτοῦ ἐπιτρέψει νὰ ἐκτελέσει σύνθετες κινήσεις τῶν δύο ἀνωτέρων μελῶν. Πολλὲς χειροτεχνικὲς ἐργασίες θέτουν σὲ ἐνέργεια τὰ δύο χέρια. Ἐνδείκνυται λοιπὸν νὰ συνηθίσουμε τὸ παιδί, ἀπὸ τῆς νεαρῆς τοῦ ἡλικίας, νὰ χρησιμοποιεῖ τὰ δύο χέρια, ὅταν ἔχει νὰ ἐκτελέσει τέτοια ἐργασία. Ἀλλὰ πρέπει νὰ τοῦ ἀφήσουμε, στὴ χρῆση τῶν δύο χειρῶν, τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἀριστεροῦ, ἂν εἶναι ἀριστερόχερο, καθὼς καὶ τοῦ δεξιοῦ, ἂν εἶναι δεξιόχερο, καὶ νὰ τοῦ ἐπιτρέψουμε νὰ χρησιμοποιεῖ ἐλεύθερα τὸ χερί τῆς προτίμησής του γιὰ ὅλες τὶς πράξεις τῆς τρεχομένης ζωῆς ποὺ χρειάζονται μόνο τὸ ἓνα χερί. Γιατὶ γεννιέται κανεὶς ἀριστερόχερος ἢ γεννιέται δεξιόχερος· ἔμφυτη ἀμφιδεξιότητα δὲν ὑπάρχει. Ἡ δίχειρη ἀγωγή ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἀμφιδεξιότητα (φανταστική) καὶ ποὺ πολλοὶ τὴν ἐκθειάζουν, παρὰ εἶναι μόνον ἀδέξιους καὶ τῶν δύο χειρῶν καὶ ἐκθέτει στὸν ἴδιον κινδύνον μὲ τὴν ἐναντιωμένη ἀριστεροχειρία. Ἐνας ἀριστερόχερος σκέπτεται, ἐνεργεῖ, μιλά, γράφει μὲ τὴ βοήθεια τοῦ δεξιοῦ ἐγκεφαλικοῦ ἡμισφαιρίου ποὺ εἶναι σ' αὐτὸν ὀγκωδέστερο καὶ καλύτερα αὐλακωμένο ἀπὸ τὸ ἀριστερό. Τὸ ἀντίθετο συμβαίνει στὸν δεξιόχερο. Ἡ ἔμφυτη, κληρονομικὴ, ἀνατομικὴ καὶ φυσιολογικὴ ἐπικράτηση ἐνὸς μόνον ἐγκεφαλικοῦ ἡμισφαιρίου σὲ ἓνα ἄτομο ἐρμηνεύεται ἀπὸ καταμετρήσιμες μορφοφυσιολογικὲς μεταβολές. Ἐναντιωνόμενα τὴν ἔμφυτη τάση πρὸς τὴν ἀριστεροχειρίαν ἐνὸς ἀριστερόχερου παιδιοῦ τὸ ἐκθέτο μὲ σοβαροὺς κινδύνους ποὺ μποροῦν νὰ προσβάλουν τὴ φυσικὴ, διανοητικὴ, ἠθικὴ, φωνητικὴ ὑγείαν

του : δυσκολία στην εκμάθηση ανάγνωσης και γραφής. Λόγος, γραφή, ανάγνωση σὲ κατρέφτη (ανάστροφα). 'Ορθογραφικά σφάλματα, ειδικὰ στοὺς ἐναντιωμένους ἀριστερόχειρους. Διαταραχὲς στὴ συμπεριφορά : χαρακτηριστικές, συναισθηματικές, ἀγγειοκινητικές. 'Αγωνιώδης ταραχή, κινητικὴ ἀστάθεια. Πνεῦμα ἀντιλογίας. 'Απώλεια καιροῦ καὶ ἀδεξιότη-
τα. Διαταραχὴ τῆς φωνῆς (βραδυγλωσσία, φωνητικὴ προφορὰς, σκοντάμματα καὶ ἐλαττώματα προφορᾶς, σύγχυση ἤχων κ.τ.λ.). Οἱ διαταραχὲς αὐτὲς μετριάζον-
ται ἢ καὶ ἐξαφανίζονται μετὴν ἐπιστροφῇ στὴν ἀριστεροκινήσιαν πού ἐπικρατεῖ στὸν ἐναντιωμένο ἀριστερόχειρο.

Ὁ κόσμος εἶναι καμωμένος τόσο γιὰ τοὺς ἀριστερόχειρους, ὅσο καὶ γιὰ τοὺς δεξιόχειρους.

Ἡ μεταρρύθμιση ὑπὲρ τῶν ἀριστερό-
χειρων πού προτάθηκε ἀπὸ μᾶς γιὰ πρῶ-
τη φορὰ στὰ 1937, ἔχει κατατεθεῖ ἀπὸ
τὰ 1949 στὴν 'Ακαδημία τῆς 'Ιατρικῆς,
ὅπου μιὰ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ συγκροτήθηκε
τὸ ἴδιο ἔτος ἀπὸ τὸν ἀλησμόνητο σοφὸ
Louis Lapique, ὅστερα ἀπὸ τὶς δημο-
σιεύσεις μας.

Ἰδού τὸ συστατικὸ κείμενο αὐτῆς τῆς
μεταρρύθμισης : «Ὁφείλεται σεβασμὸς
στὸ ἀναφαίρετο δικαίωμα ἐνὸς ἀριστερό-
χειρου νὰ χρησιμοποιοῦ ἐλεύθερα τὸ ἀρι-

στερό του χέρι, ἐνεργὸ καὶ κατευθυντικὸ
σὲ ὅλες τὶς πράξεις τῆς τρεχούμενης ζωῆς,
οἰκογενειακῆς, σχολικῆς, ἐπαγγελματι-
κῆς, κοινωνικῆς, καὶ εἰδικότερα στὴ
γραφὴ, καθὼς καὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδιοῦ
στὶς φυσικὲς ἀσκήσεις καὶ στὰ παιγνί-
δια».

«Ὅπως ἀριστερόχειρος πού ἐξαναγ-
κάζεται νὰ χρησιμοποιοῦ συνήθως τὸ δεξι-
χέρι καὶ πόδι, πρέπει νὰ ἀφεθεῖ ἐλεύθερος
καὶ νὰ ἐνθαρρυνθεῖ στὴν ἀνεμπόδιστη
χρησιμοποίησιν τοῦ ἀριστεροῦ χεροῦ καὶ
ποδιοῦ. Ἡ προοδευτικὴ προσαρμογὴ
στὴν κανονικὴ λειτουργικὴ δραστηριότη-
τα τῶν ἀριστερόχειρων αὐτῶν θὰ ἔπρεπε
νὰ βρεῖ μεγάλη διευκόλυνση τόσο ἀπὸ
ἠθικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ ὕλική πλευρά».

Παρακαλοῦμε τοὺς ἀναγνώστες αὐτοῦ
τοῦ σημειώματος νὰ θελήσουν νὰ πάρουν
ἐνεργὸ μέρος σ' αὐτὴ τὴν ἀληθινὴ σταυρο-
φορία γιὰ τὸ σεβασμὸ τῆς ἀληθινῆς
ἀριστεροχειρίας, καὶ νὰ ἐπιταχύνουν,
τόσο στὴ Γαλλίαν, ὅσο καὶ στὶς δικές τους
χώρες, τὴν ἀποδοχὴ καὶ τὴν ἐφαρ-
μογὴ μιᾶς μεταρρύθμισης σχολικῆς, ἐ-
παγγελματικῆς καὶ κοινωνικῆς, πού νὰ
ἐπιτρέψει, ἐπὶ τέλους, στοὺς ἀριστερό-
χειρους ... νᾶναι ἀριστερόχειροι.

VERA KOVARSKY

Μετάφρ. Νίκου Σωτηράκη

ΣΧΟΛΙΑ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Σταύρου Α. Νικολαΐδη «Ἐλενόπον-
τος—'Ηράκλεια Πόντου». Παράρτημα 2
τοῦ περιοδικοῦ «'Αρχεῖον Πόντου». Ἀθήναι
1955.

Στὸ λαμπρὸ περιοδικὸ «'Αρχεῖον Πόντου»,
πού ἰδρύθηκε στὰ 1928 καὶ πού ἐκυκλοφόρησαν
ἕως τώρα 19 τόμοι του, δημοσιεύθηκε ἐφέτος
σὲ δεύτερο παράρτημα τὸ ἐξαιρετὸ πολυσέλιδο
μελέτημα τοῦ κ. Σταύρου Νικολαΐδη μετὸν
τίτλο «Ἐλενόποντος—'Ηράκλεια Πόντου». Τὸ
πρῶτο παράρτημα εἶναι ἡ «Ἱστορικὴ Γραμμα-
τικὴ τῆς Ποντικῆς Διαλέκτου» τοῦ κ. Ἀνθίμου
Παπαδοπούλου.

Τὰ περιεχόμενα ὅλων τῶν τόμων τοῦ περιο-
δικοῦ αὐτοῦ ἀναφέρονται ἀποκλειστικὰ στὸν
Πόντο. Στὶς σελίδες του εἶδαν τὸ φῶς ἀξιόλογες
μελέτες, ὅπως «Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος»
τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσάνθου τοῦ
ἀπὸ Τραπεζοῦντος (τόμοι 4ος καὶ 5ος).

Τὸ ἔργο τοῦ κ. Νικολαΐδη ἀναφέρεται στὸν
«Ἐλενόποντο» τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου καὶ ἰ-
διαιτέρως στὴν Ἡράκλειαν τὴν Ποντικὴν, ἐκείνη
διὰ τὴν ὁ Στράβων ὀρίζει ὡς ἀφετηρίαν τοῦ βασιλείου
τοῦ Πόντου στὴν ἐποχὴ τοῦ Μιθριδάτου τοῦ
Βυπάρκου.

Ἡ μελέτη αὐτὴ εἶναι ἀποτέλεσμα εὐσυνείδη-
του καὶ μεγάλου μόχθου. Τὴν ἔγραψε ἄνθρωπος
πού εἶναι θιασώτης τῆς ἀπερίφραστης διαύ-
γειας, καὶ πού διαθέτει βέβαιη εὐαισθησία. Ὁ
συγγραφέας εἶναι ἰδίως ἕνας διάπυρος νοσταλγὸς
τῆς ἀγαπημένης, σεβάσμιας γῆς τῆς ἀξέχαστης
ἐκείνης πατρίδας — τοῦ φημισμένου Πόντου.
Οἱ ἀναζητήσεις του εἶναι ἀληθινὲς (ἀόστει),
ὅπως τοὺς χαρακτηρίζει στὸν πρόλόγόν του,
ἀνοσταλγικοὶ περίπατοι, πραγματικοὶ ἢ φαντα-
στικοί, στοὺς ἁγίους τόπους, ἐκεῖ πού ὁ κα-
θένας ἐγεννήθηκε καὶ ἐρέμβασε, ἐκλαψε καὶ
θένασ ἐγεννήθηκε. Καὶ παρακάτω : «Ξεκινᾷ ἡ νέα μου
ἐγέλαση». Καὶ παρακάτω : «Ἀργοναῦτες τὶς ἀγέραςτες
'Αργὼ φορτωμένη μετ' Ἀργοναυτῶν τὶς ἀγέραςτες
'Αργὼ φορτωμένη μετ' Ἀργοναυτῶν τὶς ἀγέραςτες
Μνήμες. Διασχίζει τὰ ὄρη καὶ τὴν Προποντίδα,
λησπόντου καὶ τὰ γλαυκὰ νερά τῆς Προποντίδας,
χαϊδεύει τὴν ἀκρογιαλίαν τῆς βασιλείας Πόλης
καὶ τοῦ μάγου Βοσπόρου, καὶ ποδίζει γιὰ μιὰ
στιγμὴ πέρα ἀπὸ τὴν Κωνσταντίνην, τὴν μυθικὴν
συμπληγάδα, στὴν ἐξοδὸ τῆς Μαύρης Θάλασ-
σας, τοῦ Πόντου».

Τὰ εὐσταθῆ ἐπιστημονικὰ ἐπιτεύγματα στὶς
σελίδες τοῦ βιβλίου αὐτοῦ συνοδεύονται ἀπὸ
ἕνα συγχρονιστικὸν κραδασμὸν τοῦ συναισθημα-
τος. Ἡ βιβλιογραφία πού παρατίθεται καὶ
ἡ κατάλληλη χρησιμοποίησιν τῆς δείχνουν
ἐνημέρωση στὸ θέμα. Εἶναι ἐπίσης
πλήρως ἐνημέρωτος ὁ τρόπος, μετὸν ὅποιο ὁ κ.
Νικολαΐδης συνθέτει τὴν ἱστορίαν τῆς Ἡρακλείας
στὴν ἀρχαία ἐποχὴ, στὴ Μακεδονικὴ, στὴ Ρω-
μαϊκὴ, στὴ Βυζαντινὴ καὶ στὴ μεταβυζαντινὴ.

Καὶ οἱ ἀρχαιολογικὲς περιπλανήσεις τοῦ κ.
Νικολαΐδη εἶναι ἀφθονες καὶ πολὺ κατατοπιστι-
κὲς. Ἐστὶ ἔχουμε σὲ ἀσπρὴν ἐκλεκτικὴν συγ-
κέντρωση ὅσα ἀφοροῦν τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον,
τὴν ἐπιγραφολογίαν, τὴν νομισματολογία κ.λ.π.
τῆς Ἡρακλείας τοῦ Πόντου.

Διεξοδικώτερος εἶναι ὁ κ. Νικολαΐδης σὲ
ὅσα ἀπαρτίζουν τοὺς πνευματικὸς θησαυροὺς
τῆς Ἡρακλείας. Τονίζει προσφύεστατα στὴ
σελ. 52 : «Θὰ προσπαθῶσιν ὅσοι νὰ ὀδηγήσιν
τὸν ἀναγνώστη κοντὰ στοὺς πνευματικὸς θη-
σαυροὺς τῆς Ἡρακλείας. Εἶναι οἱ πνευματικοὶ
ἄνδρες τῆς, πού κοιμῶνται ἀκρωτηριασμένοι
μέσα στὶς πνευματικὲς νεκροπόλεις — τὶς Βι-
βλιοθήκας, καὶ περιμένουν τὴν ἐπίσκεψίν μας ...
Ἐπλησίασα τὰ λείψανα αὐτὰ τοῦ πνευματικοῦ
Πόντου καὶ τὰ ἐπροσκύνησα σὰν ἅγια κειμήλια.
Κάτι περισσότερο : τὰ χάριδεψα ἡ. Καὶ εἶναι
πολλὰ τὰ ὀνόματα, στὰ ὁποῖα στάθηκε ὁ συγ-
γραφέας : ὁ Ἀπελλᾶς, ὁ Ἡρόδωρος, ὁ Βρύ-
σων, ὁ Ἡρακλεΐδης, ὁ Χαμαϊλῶν, ὁ Διονύσιος ὁ
Μεταθέμενος, ὁ Νύμφης, ὁ Προμαθίδης, ὁ Καλ-
λίστρατος, ὁ Ἡρακλεΐδης ὁ νεώτερος, ὁ Μένων,
ὁ Χίων, ὁ Μαρκιανός, ὁ Φίλων, ὁ Μυρωνιανός.
Γιὰ τὸν καθένα μᾶς δίνει χρησιμώτατες πληρο-
φορίες. Καθετὶ τὸ συλλέγει ἀπὸ ἀρμόδια πηγῇ.
Τίποτα δὲν εἶναι ἀνεπαρκές ἢ ἀβεβαίωτο.
Σημαντικὰ εἶναι τὰ ἀποσπάσματα τοὺς, πού
τὰ βρῆκε σὲ κείμενα ἀρχαίων συγγραφέων ἢ
σχολιαστῶν τοὺς. Ἡ ἐκλογὴ τῶν χωρίων εἶναι
οὐσιαστικὴ, ὅλα εἶναι στὴ θέση τοὺς, καὶ δὲν
ὑπάρχει πουθενὰ καμμιὰ ἐκζητήσιμη καὶ κανέναν
πλαταϊσμόν.

Μέσα σὲ μιὰν ἀνεπιτήδευτη πνευματικὴ ἀτ-
μόσφαιρα, σ' ἕνα φυσικὸ ὕψος, ὅπου ὅλα εἶναι
σεμνὰ καὶ σαφῆ, ὁ ἀναγνώστης κάνει μιὰν ἀ-
πολαυστικὴν περιήγησιν μετ' ὁδηγὸν τὸν κ. Νικολαΐ-
δην, καὶ συνεχῶς ἔχει ἕνα πλῆθος ἐντυπώσεων
ἀπὸ τὸ ταξίδι αὐτό, ὅπου βιογραφικὰ στοιχεῖα
καὶ εἰδήσεις γιὰ τὰ ἔργα τῶν συγγραφέων
ἐκείνων τοῦ Πόντου καὶ ἱστορικὰ δεδομένα καὶ
ἀπαραίτητες συγκρίσεις καὶ ἰδιότυποι χαρακ-
τηρισμοὶ ἀποτελοῦν ἕνα τερπνὸν ἀφήγημα.

Τὰ κείμενα τῶν συγγραφέων μεταφράζονται
ὅλα ἀπὸ τὸν κ. Νικολαΐδην σὲ ὁραία δημοτικὴ.
Ἡ ἀπόδοσις εἶναι πιστὴ καὶ ἐκφραστικὴ. Ἰ-
διαιτέρως ἀναφέρουμε, ὡς μακροσκελέστερο, τὸ
τοπικὸ χρονικὸν τοῦ χρονικογράφου Μένωνος
τοῦ Ἡρακλεώτου («Περὶ Ἡρακλείας» (σελ.
164-237)).

Ἡ ἴδια ζεστὴ γλῶσσα, ἡ γεμάτη συγκίνηση
καὶ κατάνυξιν, πού φλέγεται ἀπὸ τὸ αἶσθημα
καὶ εἶναι ἀληθινὴ σὰν τὸ καρδιοχτύπι, ζωντανεῖται
καὶ τὸν ἐπίλογο τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Νικολαΐδην.
Τὶς ἡμέρας αὐτὲς μιᾶς νέας συμφορᾶς, πού ἔδο-
κίμασαν τὰ ἀπομεινάρια «τῆς ἐρμιάς καὶ τοῦ
μεγαλείου» — κατὰ τὸν Σολωμό — στὶς ἀρχές

του φετινού Σεπτεμβρίου στην Πόλη και στη Σύμωρη, διαβάζουμε με ευλαβικό δέος τα παρακάτω λόγια από την τελευταία σελίδα (307) του βιβλίου: «Με το τρίπτυχο αυτό των θρησκευτικών, φιλοσοφικών και πολιτικοκοινωνικών συνθημάτων σου, 'Ηράκλειά μου υπερήφανη, εστερέωσες εδώ, στ' ακρογιάλια του 'Αζένου τότε Πόντου, τη Δημοκρατία, σε μία εποχή, που δεν είχε ακόμα στερεωθεί η Δημοκρατία των 'Αθηνών. Κι' επάλαιψες να διατηρήσεις τον πολιτισμό σου στο πείσμα όλων των εχθρών σου, μικρών και μεγάλων, με τόση γενναιότητα και αξιοπρέπεια... Τί, κι' αν έσβησες, 'Ηράκλειά μου; 'Η Ποντιακή, ή Πανελλήνια Μνημοσύνη θ' αποκαλύπτεται πάντα εμπρός στην πανάρχαιη μορφή σου, θα προσκυνά ευλαβικά τα σεμνά σου λείψανα και θα φυλάττει άκατάλυτη τη μνήμη σου. Μήπως όμως είναι έγκλημα, αν θα προσδοκά και την ανάστασή σου; Χαίρε, 'Ηράκλειά μου! Είναι τόσο πηγαίος ο έθνικός καημός που ξεχειλίζει με τις λέξεις αυτές...

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΕΥΔΗΣ

Περισσότερη ευλάβεια στους κορυφαίους μας πνευματικούς ανθρώπους

Η «Νέα Έστία» μάς έχει συνηθίσει με έκλεκτη φιλόλογική και λογοτεχνική ύλη στη σειρά των πολλών τόμων της. Επίσης και με μιά ανγωνιστική θαρραλέα σε ζητήματα, που τόσο συχνά δημιουργούνται στον τόπο μας. 'Ακόμα και στο τελευταίο τεύχος της (αριθ. 680) της 1ης Νοεμβρίου 1955 καταγγέλλεται μέσα σε άδρες γραμμές μιά απρέπεια, από τις πολλές που έγιναν στον Νίκο Καζαντζάκη.

Το ίδιο περιοδικό παραστάθηκε και στον αείμνηστο 'Αγγελο Σικελιανό και του αφιέρωσε ευλαβικά όγκώδες τεύχος του.

Είναι γνωστή η άκοσμη πολεμική που κατά καιρούς έγινε στον 'Αγγελο Σικελιανό με ύστερική μανία από ανθρώπους, που τους κινούσε τυφλή εμπάθεια και άβυσσαλέος φθόνος. 'Η «Νέα Έστία» όχι μόνο έμεινε άμέτοχη σ' αυτά, αλλά και υποστήριξε σε ώρισμένες περιπτώσεις τον ποιητή.

Γι' αυτό με αληθινή εκπλήξη διαβάσαμε στο τεύχος της 1ης Νοεμβρίου μερικές παρατηρήσεις του κ. Γιάννη Χατζίνη. Ο κ. Χατζίνης, κρίνοντας το βιβλίο του Κ. Ουράνη «Δικοί μας και ξένοι» (β' τόμος), αναφέρεται ιδίως στον Σικελιανό, για τον όποιο παλαιότερα ο Ουράνης είχε γράψει άρθρο σχετικό με τις Δελφικές 'Εορτές. Και σημειώνει: «Όταν το φανταχτερό, χωρίς θεμέλια, οικοδόμημα του Σικελιανού για τη Δελφική 'Ιδέα άρχισε να καταρρέει, ο Ουράνης θεώρησε ύποχρέωσή του να μεταδώσει τον πάταγο». Και παρακάτω: «Ο,τι δεν μπορούσε να συχωρήσει ο Ουράνης στον Σικελιανό ήταν η προσπάθειά του να γίνει μιά

παγκόσμια προσωπικότητα, όχι με τα νόμιμα μέσα του ποιητή, αλλά προβάλλοντας ιδιότητες που δεν του άνηκαν» κλπ.

Νομίζουμε ότι δεν έχει θέση σε μιά βιβλιοκρισία ο άνευλαβής τόνος προς μιά κορυφαία πνευματική μορφή, που αποτελεί αληθινή ποιητική δόξα του 'Ελληνικού 'Εθνους. 'Αρκετά τον επίκραναν, όταν ζούσε, τον ποιητή διάφορα άνοικεια και βάνουσα δημοσιεύματα. Τώρα, που έχει φύγει από κοντά μας, είναι επιτακτικότερο το καθήκον του σεβασμού.

Μη ξεχνάμε ποτέ, ότι τόση υπήρξε η τύφλωση στη χώρα μας στα τελευταία χρόνια, ώστε ν' άρνηθεί τη συμπάραστασή της στην υποψηφιότητα του Σικελιανού για το βραβείο Νόμπελ της Φιλολογίας, όταν παγκόσμιας φήμης όνόματα, όπως ο P. Claudel, ο A. Gide, ο T. S. Eliot, ο O'Neil και άλλοι, έστερεξαν με θερμό διαβημά τους στην υποστήριξη της υποψηφιότητάς του στη Σουηδική 'Ακαδημία.

Η κριτική του κ. Χατζίνη είναι έντελώς άστοχη. Οι Δελφικές 'Εορτές μόνο τους άπληροφόρητους άφησαν άσυγκίνητους. Ήταν αποτέλεσμα της λατρείας του Σικελιανού προς το άρχαιο πνεύμα. Οι παραστάσεις του άρχαιου δράματος στους Δελφούς ήταν ένα άσύγκριτο αισθητικό γεγονός. Και η Δελφική 'Ιδέα υπαγορεύθηκε από ειλικρινή και πηγαία θρησκευτική ένόραση.

Από δημοσιεύματα σαν αυτό που σχολιάζουμε εδώ, εκείνος που μένει άτρωτος είναι μόνο ο 'Αγγελος Σικελιανός, που είναι άπληστος από κάθε είδους μικρότητα, εκεί στην ιερή σιγή της πνευματικής του άθανασίας.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΕΥΔΗΣ

NEA BIBLIA

Μητροπολίτου Σάρδεων Μαξίμου «'Η έν Μαλαμπάρ των 'Ινδιών Συριανή 'Εκκλησία», Κ[ο]π[ο]λις 1955 (έκδ. Οίκουμ. Πατριαρχείου) σελ. 92.

'Αννας Κατσίγρα, Ιατρού «Γιά τους Παντρεμένους», 'Αθήναι 1955, σελ. 111.

'Αννας Κατσίγρα, Ιατρού «Μάνα και άνύπαντρη μάννα», 'Αθήναι 1955, σελ. 60.

Γεωργίου Κ. Πάστρα, φιλόλογου «Ποιναι και άμοιβαι», 'Αγρίνιον 1955, σελ. 47.

Ιωάννου Μελά «'Ιστορία της νήσου 'Ικαρίας από των προϊστορικών χρόνων μέχρι της κατάληψεως της νήσου υπό των Τούρκων, 1521 μ.Χ.», 'Αθήναι 1955, σελ. 174.

Πάνου Χ. Παμπούκη «'Απόδρημος 'Ελληνισμός» ("Εκδ. 2η), 'Αθήναι 1955, σελ. 111.

Φαίδωνος Κ. Μπουμπουλίδου «'Η συμφορά της Κρήτης του Μανόλη Σκλάβου. Κρητικό στιχούργημα του ΙΩτ' αιώνα», 'Αθήναι 1955, σελ. 40.

Χρ. Ν. 'Αγαλλοπούλου «Οί Τρεις 'Ιεράρχαι και η Κοινωνική Πολιτική», 'Αθήναι 1955, σελ. 15.

«ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

Η "ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ,"

θα δημοσιεύσει στο επόμενο τεύχος της τις μελέτες:

LOUIS MEYLAN

1. «Πολιτισμός και ανθρωπιστική παιδεία»

K. Π. ΚΑΒΑΦΗ

2. «'Η Γραμματική της Νεοελληνικής του H. Pernot» (Συνέχεια και τέλος)

R. MILLIEX

3. «'Η Γαλλική γλώσσα και η 'Ελληνική 'Εκπαίδευση»

ΒΑΣ. ΤΑΤΑΚΗ

4. «'Ο Εϋθύδημος του Πλάτωνος» (Συνέχεια και τέλος)

G. PERRET

5. «'Επιβολή και έλευθερία στην άγωγή»

K. B. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

6. «'Η θέση του C. G. JUNG στην 'Ιστορία της Ψυχανάλυσης» κ. τ. λ. κ. τ. λ.

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

μοναδικό στην Ελλάδα επιστημονικό
παιδαγωγικό περιοδικό, που αντιπροσωπεύει
τήν προοδευτική εκπαιδευτική κίνηση
στή χώρα μας, συμπληρώνει μέ το 1955
το 9^ο έτος τῆς ζωῆς της.

*Μέ τή λήξη τοῦ Ἡμερολογιακοῦ Ἔτους
παρακαλοῦνται οἱ συνδρομητές, πού παίρνουν τακτικά τὸ
περιοδικό μας, νά ἐμβάσουν τῇ συνδρομῇ τους (δρχ. 75)
γιά τὸ ἔτος 1955.*

*Ἡ «Παιδεία καὶ Ζωή» στηρίζεται ἀποκλειστικά
στό ἐνδιαφέρον τῶν συνδρομητῶν της.*

Η ΠΑΙΔΕΙΑ καὶ ΖΩΗ

γράφεται καὶ τυπώνεται μέ προσωπικές δυ-
σίες τοῦ ἐπιτελείου τῶν Συνεργατῶν της.
Γ' αὐτὸ ἔχει τὸ δάρρος νά ἀπευθυνθεῖ πρὸς
τοὺς Ἀναγνῶστες της καὶ νά τοὺς παρα-
καλέσει νά συστήσουν τὸ περιοδικό στοὺς
φίλους των καὶ νά βοηθήσουν στήν πλατύ-
τερη κυκλοφορία του.